

Szabad és még szabadabb idők¹

Szabadidős terek és tevékenységek változása

Nagy Ádám – Fazekas Anna

I. Elméleti keretek

Szabadidő a cselekvőben

A felnövekvő generáció „társadalomképessé” alakítására különböző korok, különböző kultúrák, különböző társadalmi csoportok más- és más tereket, színtereket, személyeket különítettek, különítenek el. Mára úgy tűnik, hogy napjainkban a (részben mediatisált) szabadidős terep a családdal és az iskolával egyenrangú szocializációs ágensként jelenik meg, hiszen mind társadalmi hatókörében, mind az egyén időfelhasználását és ennek intenzitását tekintve, mind szabályrendszerének egyedi mivoltában szerepe összemérhető ezekkel² (Nagy-Trencsényi, 2012).

Manapság, amikor végérvényesen értelmét veszítette a „8 óra munka, 8 óra pihenés, 8 óra szórakozás” típusú időfelosztás is – s hol vagyunk már a „látástól vakulásig” gazdasági és ebből következő erkölcsi parancsától – a szabadidő a modernből a posztmodern társadalomba való átmenet mentén újraartikulálódik (Azzopardi-Furlong-Stalder, 2003), s tulajdonképpen már nem magát az időt, hanem annak felhasználását jelenti. Ekként a szabadidő nem az időben, és nem a cselekvésben, hanem a cselekvőben létezik (Kelly, 1982), így a

1 A cikk a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

2 Az időmérlegekből az derül ki, hogy a fejlett országokban a mindennapi élet rohamléptekkel javul. Jövedelmet és szabadidőt tekintve (valamint iskolázottságot, munkakörülményeket, lakásviszonyokat, életkörülményeket nézve is) még a szegényebbeknek is dupla annyi a „vagyonuk”, mint volt a második világháború után. A kutatások a fejlettnek mondott országok polgárainak szabadidejét elég hasonló szerkezetűnek tartják: 25 százalék munka, 25 százalék szabadidő, 50 százalék egyéb társadalmi-fiziológias szükségletek (benne az alvással; evés, öltözködés, közlekedés, családi kötelezettségek, szexualitás).

szabadidő inkább személyes elkötelezettség, mintsem a domináns körülmények kínálta lehetőség (Schultze et al, 1991)³.

Összegezve különböző szabadidős klasszifikációkat, az a kép rajzolódik ki, hogy a szabadidőnek az egyén szintjén négyféle funkciót tulajdoníthatunk. Ezek:

- A szabad (ön)fejlesztés funkciója, amely elsősorban a személyiségfejlődést szolgálja az egészségorientáción, magaskultúrán stb. keresztül;
- Az önkifejezés-önmegvalósítás funkciója: legyen ez játék, alkotás, a társas kapcsolatok vagy az érzelmi élet kiteljesedéséhez való hozzájárulás;
- A feltöltődés funkciója, amely a pihenést-rekreációt-lazítást foglalja magában;
- A szórakozás funkciója, amely az élmények keresésének biztosításához járul hozzá.

Szabadidős és időháztartás-vizsgálatok

Az egyéneket jellemző szabadidős attribútum tekintetében a nemzetközi kutatások általában négy clustert találnak, amelyek bár más-más elnevezések alatt, de úgy tűnik, hogy a szabadidő-felhasználást tekintve általános jellegzetességekkel bírnak (a vizsgálat több országban és időben hasonló eredménnyel zárult, értelmezhető társadalmi csoport vagy aktivitás szempontjából):

- Passzívak (low-brow (Peterson, 1981), sétálók): nem aktívak a szabadidő-eltöltésben, legfeljebb a barkácsolás és a „sétálás” a tevékenységük. Jellegzetesen munkások vagy mezőgazdasági alkalmazottak, marginalizálódtak;
- Rekreációsok (middle-brow (Peterson, 1981), szórakozás-fogyasztók (Wiesand, 2000)): szabadidős-tevékenységük család és sportközpontú, kulturális tevékenységükre a populáris kultúra jellemző (tv-nézés, vásárok, bálók látogatása). Jórészt alkalmazottakból áll és ez a réteg a népesség csaknem felét teszi ki. Alapvetően befelé fordulók és élvezik a fogyasztói társadalom gyümölcsét;

3 Arra vonatkozik, amit önmagunkra fordítunk, és egyszerre a személyes identitáshoz (szabad akarat, választási szabadság) és kollektív jelentésmezők-társadalmi kategóriákhoz (kényszer hiányához, gazdasági-kulturális-kapcsolati tőkéhez) is köthető (Azzopardi-Furlong-Stalder, 2003).

- Műveltek (felhalmozók (Peterson, 1981), fogyasztók, mindenevők (Wiesand, 2000)): a kultúra, de annak nem elsősorban a magaskultúra elemeiből választók. Közélet iránt érdeklődők, aktívak a politikai és a civil társadalmi életben;
- Kiváltságosak (high-brow (Peterson, 1981), lelkesek (Wiesand), autonómok (Vitányi)): a magaskultúra fogyasztói, szabadfoglalkozásúak, értelmiségiek, vezetők, politikusok, hivatalnokok.

Ezt a modellt használva Vitányi Iván (Vitányi, 1993; Vitányi, 1995) a szabadidős viselkedési típusokat négy elemre osztja fel. Ehhez tudnunk kell, hogy a szabadidős tevékenységekben ma már egyre inkább az értékorientáció-életmód dimenziók a meghatározók és csökken a foglalkozás-jövedelem tengely fontossága:

- Passzív szabadidő: ebben a szegmensben szabadidőnkben nem csinálunk semmit (legfeljebb tv-t nézünk, házimunkát végzünk, vagy kocsimba megyünk);
- Rekreatív szabadidő: szabadidőnk ezen részét felüdülésre használjuk, a könnyű műfajokat részesítve előnyben;
- Akkumulatív szabadidő: széles érdeklődési körrel, általános jelleggel, a kipróbálás attitűdjét előtérbe helyezve, nem elköteleződő magatartás jellemzi ezt a szegmenst;
- Inspiratív szabadidő: a magasabb kultúrával töltött szabadidő (önmagát építő értékeket ápoló időszak)

Ezen elméleti megfontolások tükrében próbáljuk meg az elmúlt negyedszázad szabadidős tereinek tevékenységeinek vizsgálatát elvégezni. Kérdéseink ennek megfelelően a következők:

- Hogyan változtak a szabadidős terek az elmúlt negyedszázadban (lát-ni fogjuk, hogy adataink ennél jóval szűkebb időszakról adnak csak információt)?
- Hogyan változott a fiatalok szabadidős tevékenység-szerkezete, abból rajzolható-e ki valamifajta trend? Visszavezethető-e az a Vitányi féle elméletre? Igazolja-e a teóriát a fiatalok szabadidős tevékenység-szerkezete?

Adatforrások

A kutatási kérdéseink megválaszolásához az *Ifjúság2000*, *Ifjúság2004*, *Ifjúság2008*, valamint a *Magyar Ifjúság 2012* adatfelvételek adataira támaszkodtunk. Emellett a 2000-es éveket megelőző időszak sajátosságainak megismeréséhez Falussy Béla, Vukovich György, illetve Hunyadi Zsuzsa elemzéseit használtuk fel. A nemzetközi összehasonlításhoz az Eurostat adatbázisa és a tematikus Eurobarometer jelentések adták a kiindulópontot.

II. Szabadidő az elmúlt negyedszázadban

A szabadidő mennyiségének időbeli változása

A múlt század második felében a munkanapok és a munkaidő folyamatos csökkenése mellett a szabadnapok számának növekedése határozta meg a szabadidő mennyiségét (Falussy, 2004). Ám a hetvenes évek végétől a kilencvenes évek közepéig tartó időszakban jellemző reálbércsökkenés nem tette lehetővé a munka alól felszabadult órák teljességében szabad felhasználását. Az anyagi nehézségek egyre több család életében megkövetelték a jövedelemkiegészítő tevékenységeket, azaz a másod-, illetve a harmadállások vállalását. 1993-ban a termelő munkaidő mennyiségének egynegyedét tették ki a jövedelemkiegészítő tevékenységek (Falussy-Vukovich, 1996). A többletjövedelem-szerzés háttérbe szorulásával azonban nem járt együtt az aktív, rekreatív szabadidő növekedése. Egyre inkább a televízió vette át az uralmat a szabadidő felett, miközben a sportolásra, a kulturális tevékenységekkel töltött kikapcsolódásra fordított idő csökkenést mutatott.

Az időmérés-vizsgálatok alapján 1993-ban a 18-60 év közötti férfiak napi 474 percet, a 18-60 év közötti nők napi 507 percet töltöttek munkával, háztartás körüli teendőkkal, közlekedéssel (Falussy-Vukovich, 1996). Fiziológiai szükségletekre átlagosan 11,5 órát szánt mindkét nem (férfiak: 679 perc, nők: 689 perc). Mivel a nők társadalmilag kötött ideje átlagosan félórával több volt, mint a férfiaké, így szabadidejük ehhez mérten átlagosan félórával volt kevesebb. A nők 245 percet, míg a férfiak 284 percet töltöttek rekreatív, kikapcsolódást jelentő tevékenységekkel. A férfiak 1963-ban mindössze 174 percnyi szabadidővel rendelkeztek, 1977-ben ugyanez az érték 234, 1986-ban 243 volt. A nők szabadidő-mennyisége mindvégig a férfiaké alatt maradt:

1963-ban 156, 1977-ben 187, 1986-ban 212 perc volt. A négy adatfelvétel által átfogott időszak alatt a kötelező elfoglaltságokon és fiziológiai szükségleteken túli szabadon felhasználható idő mértéke folyamatosan nőtt, ám a két nem összevetésében eltérő mértéket figyelhetünk meg. A nők szabadideje az eltelt 30 év alatt (1963-1993 között) átlagosan másfél órával, a férfiaké azonban közel két órával növekedett.

A 2000-es évek ifjúságkutatásait illetően csak a 2004-es adatfelvételtől rendelkezünk a szabadidő mennyiségére vonatkozó adatokkal. A hétköznapok és a hétvégék összevetésében – nem meglepő módon – az utóbbiak javára jelentős mértékű a szabadon felhasználható időmennyiség. 2004-ben a legtöbb fiatal 1-3 órányi szabadidővel rendelkezett hétköznapokon, hétvégén pedig általában az egyik napjuk teljes egészében kötelezettségek nélkül telt. A 2008-as eredményekből már pontosabb képet kaptunk: a hétköznapra szabadidő mennyiség átlagosan 4 óra, míg a hétvégi átlagosan 9 óra volt. 2012-ben ennél valamivel kevesebb idő felett rendelkezettek szabadon a fiatalok: hétfőtől-péntekig ez átlagosan napi 3 órát jelentett, míg szombat-vasárnap átlagosan 8 órát.⁴

Ha a szabadidő mennyiségét összevetjük szocio-demográfiai indikátorokkal, akkor azt tapasztaljuk, hogy több szempontból is jelentős eltérések mutatkoznak meg az egyes ifjúsági csoportok jellemzői között. Mindhárom adatfelvétel eredményei azt tükrözik, hogy a fiúk és a 15-19 évesek gazdálkodhatnak a legtöbb szabadidővel, szemben a lányokkal és az idősebbekkel. Emellett az iskolai végzettség hatása is jól nyomon követhető: minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik egy fiatal, hétköznapokon annál kevesebb szabadideje marad napi kötelességei mellett/után. Ez mind a három mérési évben tapasztalható jelenség volt, azonban a hétvégi szabadidő mennyisége már nem ilyen arányosan oszlott el. 2004-ben és 2008-ban a hétvégeken az átlagosan legtöbb mennyiségű szabadidő birtokosai a legalacsonyabb végzettségűek voltak. Legkevesebb szabadon felhasználható idővel pedig a szakmunkás

4 A három adatfelvétel hétvégi szabadidő-mennyiségre vonatkozó eredményei közötti markáns eltérést az egyes kérdésfeltevésekből eredő tartalmi különbségek magyarázhatják. E téma 2004-ben zárt kérdés formájában került a kérdőívbe (válaszlehetőségek: nincs szabadideje, pár óra, félnap, egy nap, az egész hétvége), míg 2008-ban és 2012-ben nyitott kérdésként (Hány óra használható fel szabadon?). Így a kérdésekre adható válaszok teljesen eltérő megvilágításba helyezik és különbözően értelmezik a szabadidőt. Utóbbi két adatfelvétel esetén a fiatalok vélhetően a valós (az alváson és egyéb fiziológiai szükségleteken túli) szabadon felhasználható időmennyiséget vették alapul, míg 2004-ben a válaszlehetőségek a szabadidő egy tágabb értelmezését teremtették meg. Ekképpen tehát a három eredmény nem összehasonlítható.

végzettséget szerzett fiatalok rendelkeztek. 2012-ben azonban ez a megoszlás nem érvényesült, ekkor az iskolai végzettség fordított arányosságot mutatott a szabadon eltölthető órák számával. Eszerint a legutóbbi mérés eredményei azt mutatják, hogy hétvége is a legfeljebb 8 általános iskolai, valamint a szakmunkás végzettségűek gazdálkodhatnak a legtöbb szabadidővel, szemben diplomás társaikkal.

Az életkor, a nem és az iskolai végzettség mellett a lakóhely mérete is hatással van a szabadidő mennyiségére. Hétköznapokon a fővárosban élő fiataloknak volt a legkevesebb szabadon felhasználható idejük, míg a vidéki nagyvárosokban élőknek a legtöbb. Hétvégén már jóval eltérőbb a helyzet. 2004-ben a fővárosban, 2008-ben és 2012-ben pedig a nagyvárosokban élőknek volt a legtöbb szabadidejük szombaton és vasárnap. A legkevesebb hétvégi szabadidő 2004-ben és 2012-ben a községek lakóinak jutott, míg 2008-ban éppen ellenkezően alakultak az arányok, a budapesti fiatalok szűkölködtek e téren.

A szabadidős terek időbeli változása

A szabadidő mennyisége és tartalmi átalakulását nemcsak a nyolcvanas-kilencvenes évek gazdasági-társadalmi folyamatai eredményezték, hanem a szabadidőhöz való viszony, fogalmának ártértelemeződése is. A szabadidős tevékenységek egyre szélesebb választéka, a választás szabadsága, az egyre csökkenő hozzáféréshelyi korlátozottság jellemezte ezt az időszakot (Hunyadi, 2005). Ezzel párhuzamosan azonban az otthoni szabadidő is egyre többek számára jelentett valódi kikapcsolódást, melyet a televízió és a számítógép adta kikapcsolódási formák tették igazán vonzóvá.

A kilencvenes évek közepétől a kétezres évek elejéig folyamatosan nőtt a kulturális intézmények látogatottsága (Hunyadi, 2005). A színházak, múzeumok, könyvtárak, könyvesboltok, mozik, koncertek, művelődési házak egyre több látogatót vonzottak. Kivételt a hangversenyek jelentettek, melyek közönsége nem növekedett ezalatt az időszak alatt. A kilencvenes években a szabadidős terek látogatásának gyakoriságát alapvetően meghatározták a lakóhely adottságai: a vidékiek körében kevésbé volt érezhető a kultúrafogyasztás növekedése. Éppen a vidéki lakosság helyzetét igyekeztek megkönnyíteni a településeken működő művelődési házak, melyek jelentősége igen nagy volt akkoriban. A művelődési házak többfunkciós térként funkcionáltak, próbálták betölteni egy-egy kisebb település életében a mozi, színház, kiállítások,

kulturális terek hiányából fakadó úrt. Népszerűségük ez idő tájt vitathatatlan, ám a fiatalok körében nem volt ekkora jelentőségük, ők kevésbé keresték fel ezeket az intézményeket.

A 2000-es évek ifjúságkutatásainak adatai nyomán elmondható, hogy a szabadidő kedvelt tereit tekintve a fiatalok körében elsősorban az otthoni környezet dominál, különösen hétköznapokon igaz ez (1. táblázat). Emellett azonban a barátoknál eltöltött szabadidő sem elhanyagolható. 2004-től kezdődően követhetjük nyomon a fiatalok által kedvelt szabadidős terek rangsorát: azóta egyértelmű e két szintér dominanciája, a legtöbb fiatal e helyeken tölti leggyakrabban a szabadidejét. Miközben az ezen kívüli terek már sokkal kevesebb fiatal számára jelentenek kikapcsolódási formát⁵. 2008-ban és 2012-ben a rokonoknál töltött szabadidő tűnt még jelentősnek. A kulturális intézmények, a mozi, a közterek, a bevásárlóközpontok, a sportpályák, illetve a szórakozóhelyek csak kevesek szemében testesítették meg a kikapcsolódás leggyakrabban felkeresett színtereit. Lévén az otthoni szabadidő-eltöltés hétvégén némiképp háttérbe szorul, így a kulturális intézmények felkeresése nagyobb szerepet kapott. Megjegyzendő azonban, hogy míg 2004-ben jelentősebb különbség volt tapasztalható a hétköznapi és hétvégi, elsősorban otthoni szabadidőt választók aránya között, addig 2008-ban és 2012-ben már jóval csekélyebb ez az eltérés. Ennek nyomán kijelenthetjük, hogy a Z-generáció tagjainak életében az otthoni kikapcsolódási formák jelentik az elsődlegességet – legyen szó akár iskola vagy munka utáni, akár hétvégi elfoglaltságról.

5 A kérdések a két leggyakrabban felkeresett helyre vonatkoztak. Lévén az otthon magasan a leginkább preferált szabadidős tér (tehát a legtöbbször a két válaszlehetőség közül az egyik biztosan az otthon), ez a többi szintér szerepét jelentősen lecsökkenti, mely így torzítóan hat a teljes kép megalkotására.

1. táblázat: Preferált szabadidős színterek
(százalékos megoszlás; HKN = hétköznap, HV = hétvégén)

	2000	2004		2008		2012	
	n.a.	HKN (N = 7922)	HV (N = 7926)	HKN (N = 7969- 8005)	HV (N = 7964- 8006)	HKN (N = 7345)	HV (N = 7723)
Otthon		73	42	89	88	85	76
Barátnál		24	34	52	64	43	56
Rokonnál		4	4	16	26	6	11
Sportpályán		5	4	9	8	4	5
Szabadban		4	10	n.a.	n.a.	4	7
Bevásárlóközpontban		0	0	6	7	2	2
Utcán		4	4	4	3	1	1
Kulturális intézményben		1	0	5	9	1	3
Moziban		1	2	4	8	0	1
Szórakozóhelyen		2	9	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.

(Forrás: Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012)

A szabadidős tevékenységek időbeli változása

A nyolcvanas évek végétől a szabadidő egészéből egyre nagyobb szeletet birtokolt a televízió, miközben az egyéb tevékenységek súlya csökkent (Falussy, 2004).⁶ 1993-ban a televíziózással töltött idő több, mint két óra naponta (nőknél: 139 perc, férfiaknál 159 perc), mely a teljes szabadidő közel hatvan százalékát tette ki (nőknél: 57 százalék, férfiaknál: 56 százalék) (Falussy-Vukovich 1996). A társas szabadidő (azaz a közösségi, barátokkal közös programokon való részvétel, különböző tevékenységi formák) a tévénézést követő legkedveltebb szabadidős forma, ám ez azonban a nők körében a

6 „A tévénézésre fordított idő mennyiségét és szabad időn belüli arányát tekintve távolodunk a polgári hagyományokkal rendelkező, vonzó európai mintáktól, egyre inkább egy tévéközpontú amerikai szabadidő-struktúra felé közelítünk.” (Falussy-Vukovich, 1996: 103).

televíziózással töltött idő mindössze harmadát (44 perc), a férfiaknál közel harmadát (59 perc) jelenti. Az olvasásra fordított idő az 1900-as évek második felében folyamatos csökkenést mutatott, ám ennek ellenére is a nemzetközi összehasonlítás szempontjából átlagos mennyiségű időtöltésnek számított. 1993-ban átlagosan napi félóra jutott erre az elfoglaltságra (nőknél 32 perc, férfiaknál 32 perc), különösen hétfévente nőtt meg a szerepe e szabadidős tevékenységnek (Falussy, 2004; Falussy-Vukovich, 1996).

Sportolás terén a nyolcvanas években tapasztalt visszaesést követően növekedést rögzítenek az adatok (Falussy, 2004). 1993-ban a férfiak napi 15, a nők napi 8 percet töltöttek általában valamilyen fizikailag aktív szabadidős tevékenységgel. Az időmérleg-vizsgálatok alapján a kulturális és sportrendezvények látogatása az 1960-as évektől mutat jelentős visszaesést (Falussy, 2004). Azonban ahogyan azt már a szabadidős terek időbeli változása részről jeleztük, éves viszonylatban egyre nagyobb közönséget tudtak megszólítani a kulturális profilú intézmények (Hunyadi, 2005). Különösen a fiatalok mutatkoztak a legaktívabbnak e téren, ám a korosztály elsődleges kulturális színterei a kor kulturális lenyomatát tükrözve a mozik, illetve a koncertek helyszínei voltak. Fontos azonban megjegyezni, hogy a kilencvenes években, illetve a 2000-es évek elején végzett vizsgálatok erősen hangsúlyozzák az iskolázottságbeli és anyagi különbségek jelentőségét. A hozzáférést differenciálták egyrészt az anyagi lehetőségek, illetve korlátok, másrészt a szolgáltatások térbeli egyenlőtlenségei (kulturális intézmények, programok száma) is. Emellett azonban a befogadás is hordozott magában akadályokat, hiszen az ahhoz szükséges készségek, illetve a nyitottság is jelentős hiányosságokat mutatott. Mivel a kulturális fogyasztás szempontjából aktív egyének nagyobb eséllyel mutattak aktivitást egyéb szabadidős tevékenységek során is, így jelentős szakadék alakult ki a szabadidős életmód-csoportok között. Az új évszázad ifjúsági szabadidős preferenciáinak széleskörűbb megismerését a 2008-as és 2012-es adatfelvétel teszi lehetővé. Míg 2000 óta mind a négy adatfelvétel rákérdezett a rendszeres sportolás gyakorlására, a bel- és külföldi nyaralás meglétére, valamint a különböző kulturális terek látogatottságára, addig a konkrét szabadidős elfoglaltságok csak az utolsó két alkalommal emelődtek a kérdések közé.

A szabadidős tevékenységek közül mind a két vizsgált évre jellemző az információs társadalom ifjúsági korosztályra gyakorolt erős hatása (2. táblázat). A fiatalok szabadidejükben elsősorban a televízió vagy a számítógép képernyője előtt ülnek. Érdekesség, hogy míg 2008-ban a tévézés bizonyult

a legjellemzőbb szabadidős tevékenységnek, addig 2012-re a számítógép vette át a vezető szerepet e téren. A kikapcsolódási formák közül a mediatisztált környezet eszközein túl a barátokkal töltött idő, illetve a zenehallgatás, olvasás bizonyul – azonban jóval kisebb arányban – népszerűnek. Emellett azonban megjegyzendő, hogy a korosztály ötöde a semmittevést preferálja. A két adatfelvétel összevetéséből leolvasható, hogy a zenehallgatás és az olvasás vesztett népszerűségéből, 2012-ben már csupán körülbelül a korosztály kétharmada választotta szívesen e kikapcsolódási formákat.

A legkevésbé kedvelt szabadidős tevékenységeknek a kreatív hobbi⁷ gyakorlása, valamint a kirándulás számítottak, a sportolás is csupán a korosztály hetedénél jelentett gyakori kikapcsolódást. A hétköznapi és hétvégi elfoglaltságok mintázata alig mutat eltérést, hasonló arányokat láthatunk az egyes tevékenységek mellett. Kivételt jelent azonban a barátokkal való időtöltés, mely a hétvégék esetében másfélszer népszerűbb, mint hétköznapiokon. 2012-ben pedig a kirándulás is inkább hétvégi időtöltésnek számított.

2. táblázat: Preferált szabadidős tevékenységek (százalékos megoszlás; HKN = hétköznap, HV = hétvégén)

	2000	2004	2008		2012	
	n.a.	n.a.	HKN (N = 7971- 8015)	HV (N = 7972- 8017)	HKN (N = 7345)	HV (N = 7723)
Számítógépezés			54	54	56	56
Tévézés			65	68	49	49
Barátokkal lenni			37	56	33	51
Zenehallgatás			38	40	24	27
Semmittevés			18	18	23	21
Olvasás			31	32	22	22
Sportolás			18	18	15	16
Kreatív hobbi üzése			n.a.	n.a.	5	8
Számítógépes játékokkal játszás			7	7	3	4
Kirándulás			n.a.	n.a.	2	10

(Forrás: Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012)

7 Ide soroltuk az alábbi tevékenységeket: zenélés, festés, rajzolás, szobrászkodás, dísz- vagy használati tárgyak készítése, barkácsolás, fényképezés, filmezés.

2000 és 2008 között csökkenést mutatott a kérdezést megelőző egy évben egyáltalán nem nyaralók aránya (1. ábra). Míg 2012-ben jelentős emelkedést tapasztalhattunk e téren: tízből mindössze négy fiatal volt a kérdezést megelőzően nyaralni. Akik nyaraltak, főként belföldön tették ezt meg, mind a négy adatfelvétel idején ezt tapasztalhattuk. Míg az első adatfelvétel válaszai szerint átlagosan egy hetet üdültek a fiatalok, addig az ezt követő lekérdezések adatai hosszabb, átlagosan 11 napos nyaralási időt rögzítettek.

1. ábra: A lekérdezést megelőző egy évben egyáltalán nem nyaraló fiatalok aránya (százalékos megoszlás; $N_{2000} = 7949$; $N_{2004} = 7962$; $N_{2008} = 7854$; $N_{2012} = 7698$)

(Forrás: Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012)

A sportolás csupán a 15-29 éves korosztály egy csekély hányadának életében rendszeres tevékenység. A kötelező tanórákon túl sportoló fiatalok legkisebb arányát a 2000-es adatfelvétel során regisztrálhattuk: ekkor mindössze a korosztály harmada (33 százalék) sportolt rendszeresen. 2004-ben már tízből négy fiatalra (41 százalék) volt igaz ez az állítás, 2008 óta azonban újra csökkenő tendenciát láthatunk. 2008-ban a 15-29 éves fiatalok 38 százaléka, 2012-ben 36 százaléka végzett kisebb-nagyobb rendszerességgel sporttevékenységet a kötelező iskolai testnevelésórákon kívül.

A kultúrafogyasztás idősoros áttekintését csak 2004-től tehetjük meg, mivel az első adatfelvétel alkalmával a feltett kérdés nem az adott terek látogatásának gyakoriságára vonatkozott, hanem a legutóbbi látogatás idejére. Ekként a 2000-es adatfelvétel eredményei nyomán elmondhatjuk, hogy a fiatalok legnagyobb csoportját azok alkotják, akik az alapvetően magaskultúrához köthető színtereket (színház, múzeum, kulturális intézmények) elég régen, a kérdezést megelőzően legalább 7 hónapja látogatták utoljára (3. táblázat). Hangversenyen a korosztály fele egyáltalán nem volt még közönség. Emellett azonban a könyvtár és a koncertek is a közelmúlt ritkán, illetve alig látogatott tereinek számítottak. A lekérdezést megelőzően a legtöbbször által felkeresett kulturális tereknek a mozik és a könyvesboltok számítottak: minden második fiatal az a lekérdezést megelőző két hónapban felkereste ezeket a tereket.

3. táblázat: Kulturális terek legutóbbi látogatásának ideje 2000-ben (százalékos megoszlás; N = 7732-7823)

	2 hónapon belül	4-6 hónapon belül	Ennél régebben	Soha
Könyvesbolt	52	14	29	5
Mozi	46	16	36	2
Könyvtár	35	10	49	6
Kulturális intézmények	33	14	44	9
Múzeum	22	16	55	7
Koncert	20	14	48	18
Színház	13	15	62	10
Hangverseny	5	5	44	46

(Forrás: Ifjúság2000)

A 2004 és 2012 közötti időszak adatfelvételeinek eredményei azt mutatják, hogy a legkedveltebb kulturális tereknek a mozik, a könyvtárak, a könyvesboltok, illetve a múzeumok, galériák számítottak (4. táblázat). Azonban e terekre is egyre csekélyebb mértékben jellemző, hogy a fiatalok gyakran (legalább havonta egyszer) felkeresték volna azokat. Míg 2004-ben átlagosan a fiatalok körülbelül harmada járt gyakorta a populáris terek valamelyikében, addig 2008-ban átlagosan csupán ötödük tett így, 2012-ben ennél is kevesebben, mindössze hetedük-tizedük. Eközben azt is látnunk kell, hogy egyre nagyobb azok aránya, akik elesnek az effajta kikapcsolódási formáktól, és egyáltalán nem látogatják ezeket a tereket, különösen igaz ez a 2012-es adatfelvétel eredményeit látva.

A magaskultúra intézményeit egy egyre szűkülőbb réteg veszi igénybe. 2004-ben még a korosztály tizede legalább havonta egyszer látott színházi előadást, addig 2012-ben mindössze a korosztály 3 százaléka. A legutóbbi három adatfelvétel eredményei azonban arról is árulkodnak, hogy csökken az e tereket akár csak ritkán is felkeresők aránya, és egyre nagyobb csoportot alkotnak azok a fiatalok, akik egyáltalán nem látogatták a kulturális élet magasabb szintjeinek tereit. 2004-ben még mindössze tízből négy fiatal állította magáról, hogy szinte sosem jár színházba, 2012-ben már tízből hat fiatalra volt jellemző ugyanez a tulajdonság.

4. táblázat: Kulturális terek látogatottságának gyakorisága 2004 és 2012 között (százalékos megoszlás; $N_{2004} = 7985$; $N_{2008} = 8003-8029$; $N_{2012} = 7812-7825$)

	2004			2008			2012		
	Gyakran	Ritkán	Soha	Gyakran	Ritkán	Soha	Gyakran	Ritkán	Soha
Könyvtár	30	28	42	23	34	43	16	27	57
Mozi	35	38	27	21	49	30	13	47	40
Könyvesbolt	32	34	34	19	44	37	11	36	53
Kiállítás	13	44	43	6	47	47	4	35	61
Art mozi	9	22	69	4	27	69	4	20	76
Színház	9	48	43	5	49	46	3	36	61
Hangverseny	5	17	78	2	18	80	2	14	84
Opera	3	10	87	1	10	89	2	10	88

(Forrás: Ifjúság2004, Ifjúság2008, Magyar Ifjúság 2012)

III. A Vitányi-modell érvényessége az ifjúsági adatok tükrében

Klaszterképzés

Az előbbieken már részletezett Vitányi-féle szabadidős modell nyomán megkíséreltük az eredeti klaszterek felkutatását az ifjúsági csoportok között. A teljes szabadidős preferenciakép megalkotására mindössze két év adatfelvételénél nyílt lehetőségünk: így a 2008-as és a 2012-es kutatások adatait vetettük össze a Vitányi-modell érvényességével. A klaszteranalízisbe bevont változók a következők voltak: olvasás, zenehallgatás, tévézés, barátokkal időzés, számítógépezés, magaskultúra-fogyasztás, mozizás, sportolás és üdülés (5. táblázat). E változók, illetve attribútumok fényében végeztük el a klaszterelemzést⁸, amelynek kritériumaként a négy klaszter megalkotását határoztuk meg.

8 Mind a két vizsgált adatbázisban K-means klaszteranalízist alkalmaztunk, Listwise módszerrel. A 2008-as kutatás eredményei nyomán a minta 95 százaléka, míg a 2012-es eredmények nyomán az akkori minta 89 százaléka volt besorolható valamelyik klaszterbe.

5. táblázat: A klaszteranalízisben felhasznált (általunk képzett, kétértékű) változók listája⁹

Változónév	Leírás	Értékei
Nyaralás	Nyaralt-e a lekérdezést megelőző egy évben akár bel-, akár külföldön?	0 = nem, 1 = igen
Barátok	Említette-e a barátokkal való időtöltést mint az egyik leggyakrabban végzett szabadidős tevékenységet (akár hétvégén, akár hétköznap)?	0 = nem, 1 = igen
Zenehallgatás	Említette-e a zenehallgatást mint az egyik leggyakrabban végzett szabadidős tevékenységet (akár hétvégén, akár hétköznap)?	0 = nem, 1 = igen
Sport	Sportol-e a (kötelező tanórákon kívül) rendszeresen?	0 = nem, 1 = igen
Magaskultúra	Jár-e legalább havonta az alábbi kulturális színterek legalább egyikébe: art mozi, kiállítás, opera, színház, hangverseny?	0 = nem, 1 = igen
Mozi	Jár-e legalább havi egyszer moziba?	0 = nem, 1 = igen
Olvasás	Említette-e az olvasást mint az egyik leggyakrabban végzett szabadidős tevékenységet (akár hétvégén, akár hétköznap) és/vagy jár-e legalább havonta több alkalommal könyvtárba vagy könyvesboltba?	0 = nem, 1 = igen
Televíziózás	Említette-e a tévénézést mint az egyik leggyakrabban végzett szabadidős tevékenységet (akár hétvégén, akár hétköznap)?	0 = nem, 1 = igen
Számítógépezés	Említette-e a számítógépezést mint az egyik leggyakrabban végzett szabadidős tevékenységet (akár hétvégén, akár hétköznap)?	0 = nem, 1 = igen

9 Mindkét vizsgált adatbázisban ugyanazokkal a változókkal (lásd: 1. táblázat) dolgoztunk.

6. táblázat: A képzett klaszterek középpontjai és az egyes változók mintabeli átlagai ($N_{2008} = 7663$; $N_{2012} = 7122$)

	Akkumulatív csoport		Inspiratív csoport		Passzív csoport		Rekreatív csoport		Teljes minta (átlagok)	
	2008	2012	2008	2012	2008	2012	2008	2012	2008	2012
Nyaralás	0,81	0,64	0,87	0,85	0,27	0,08	0,74	0,00	0,60	0,39
Barátok	0,78	0,72	0,48	0,53	0,47	0,15	0,66	0,85	0,59	0,54
Zenehallgatás	0,86	0,60	0,17	0,13	0,24	0,09	0,59	0,47	0,48	0,32
Sport	0,36	0,41	0,71	0,64	0,06	0,09	0,89	0,37	0,38	0,36
Magaskultúra	0,19	0,74	0,38	0,34	0,02	0,11	0,07	0,02	0,13	0,32
Mozi	0,30	0,10	0,43	0,19	0,04	0,04	0,25	0,02	0,21	0,08
Olvasás	0,88	0,14	0,79	0,26	0,18	0,04	0,00	0,09	0,45	0,13
Televíziózás	0,95	0,95	0,32	0,09	0,77	0,48	0,71	0,68	0,75	0,57
Számítógépezés	0,88	0,94	0,53	0,61	0,36	0,20	0,80	0,88	0,61	0,64

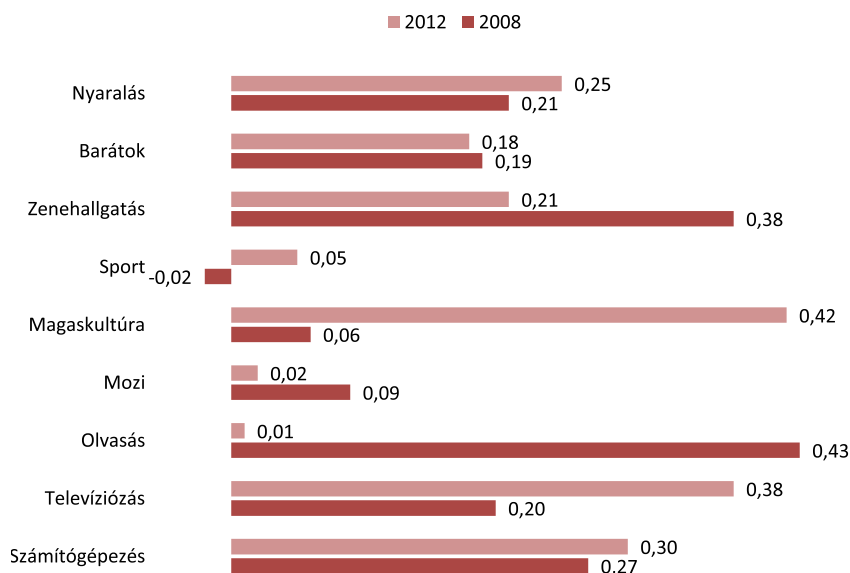
Eredmények

A klaszterképzés eredményeként megállapíthattuk, hogy mind a két vizsgált évben megtalálhatóak voltak a Vitányi által leírt szabadidős csoportok. Ugyan a csoportokon belüli attribútumok értékei (klaszterközéppontok átlagtól való eltérései; lásd: 7. táblázat, 2-5. ábra) a két vizsgált évben hordoznak kisebb-nagyobb eltéréseket, ám úgy véljük, ezek nem gyengítik jelentős mértékben a modell érvényességét. A négy klaszter karakterét tekintve folytonosságot mutat, így a Vitányi által használt tipológiát alkalmaztuk a 2008-as és a 2012-es adatok esetében is.

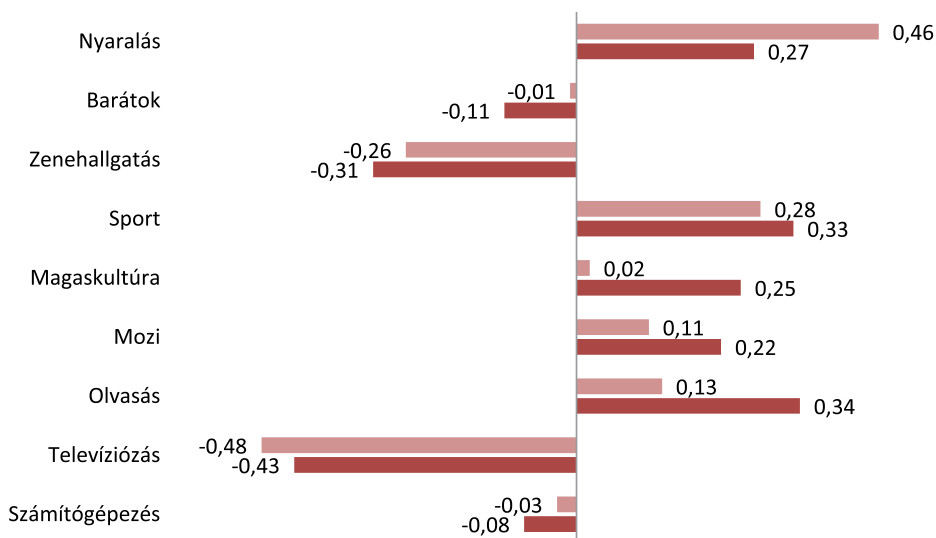
7. táblázat: A képzett klaszterek középpontjainak eltérései az egyes változók mintabeli átlagaitól ($N_{2008} = 7663$; $N_{2012} = 7122$)

	Akkumulatív csoport		Inspiratív csoport		Passzív csoport (átlagok)		Rekreatív csoport		Teljes minta	
	2008	2012	2008	2012	2008	2012	2008	2012	2008	2012
Nyarlás	0,21	0,25	0,27	0,46	-0,33	-0,31	0,14	-0,39	0,60	0,39
Barátok	0,19	0,18	-0,11	-0,01	-0,12	-0,39	0,07	0,31	0,59	0,54
Zenehallgatás	0,38	0,21	-0,31	-0,26	-0,24	-0,30	0,11	0,08	0,48	0,32
Sport	-0,02	0,05	0,33	0,28	-0,32	-0,27	0,51	0,01	0,38	0,36
Magaskultúra	0,06	0,42	0,25	0,02	-0,11	-0,21	-0,06	-0,30	0,13	0,32
Mozi	0,09	0,02	0,22	0,11	-0,17	-0,04	0,04	-0,06	0,21	0,08
Olvasás	0,43	0,01	0,34	0,13	-0,27	-0,09	-0,45	-0,04	0,45	0,13
Televíziózás	0,20	0,38	-0,43	-0,48	0,02	-0,09	-0,04	0,11	0,75	0,57
Számítógépezés	0,27	0,30	-0,08	-0,03	-0,25	-0,44	0,19	0,24	0,61	0,64

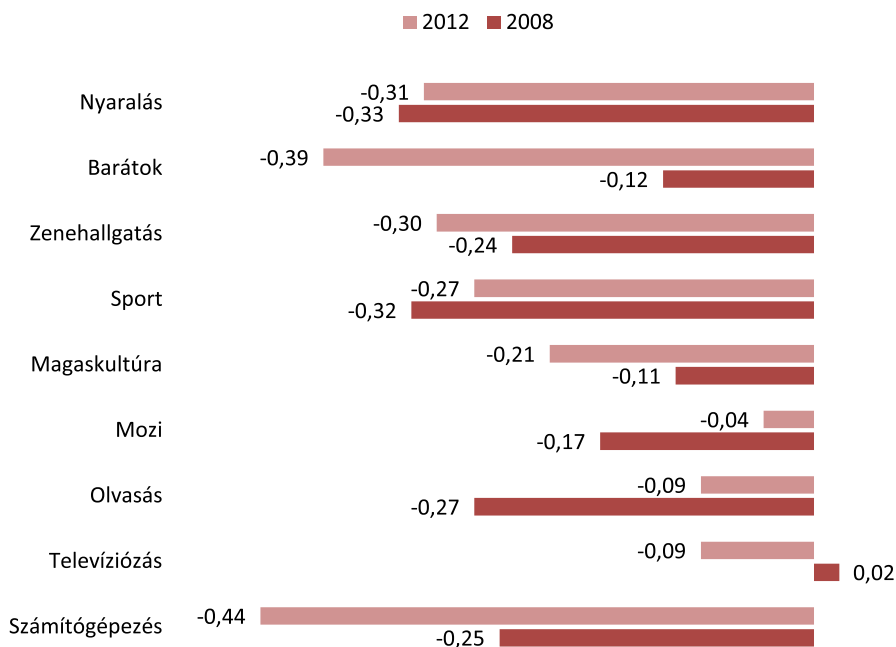
2. ábra: Az „Akkumulatív csoport” átlagainak eltérése a teljes minta átlagaitól (2008 és 2012)

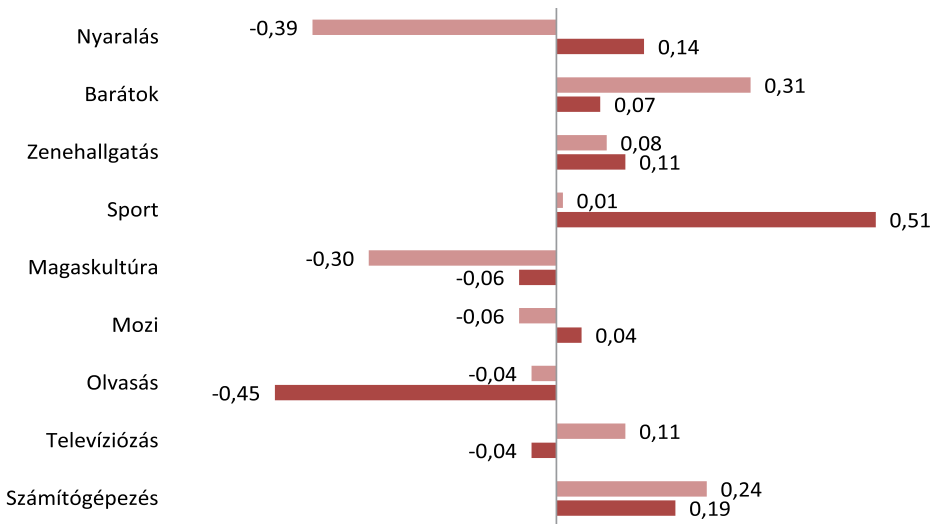
3. ábra: Az „Inspiratív csoport” átlagainak eltérése a teljes minta átlagaitól (2008 és 2012)

4. ábra: A „Passzív csoport” átlagainak eltérése a teljes minta átlagaitól (2008 és 2012)

5. ábra: A „Rekreatív csoport” átlagainak eltérése a teljes minta átlagaitól (2008 és 2012)

2008-ban a legnagyobb klasztert a passzívak alkották, tízből négy fiatal sorolható ebbe a kategóriába (6. ábra). A *passzív* viselkedési típussal leírható fiatalok csoportjára a szabadidő minimális aktivitással való megélése a jellemző. A fizikailag aktív szabadidő alig jellemzi őket: nem sportolnak rendszeresen, döntő többségük nem nyaralt sehhol. A kulturális szabadidős tevékenységek (magaskulturális terek¹⁰ látogatása, mozi) egyikét sem végzik szívesen, miközben a tévézés kedvelt időtöltésük (átlag körüli). A számítógépezés mindössze a csoport néhány tagjának jelent kapcsolódási formát, de így van ez az olvasás és a zenehallgatás esetében is. A barátokkal töltött idő már jelentősebb szereppel bír, de így is az átlagnál kevésbé jellemző a passzívak körében.

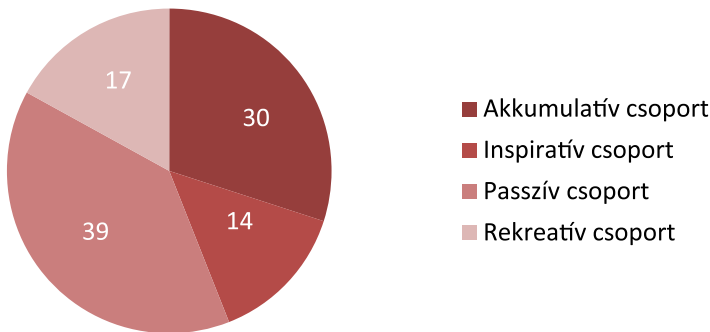
2008-ban a második legnagyobb csoportot az *akkumulatív* szabadidős attitűddel rendelkező fiatalok alkották, tízből három fiatal tartozott ide. Rájuk a széles érdeklődési kör jellemző, hiszen a meditaizált környezetben töltött tevékenységek mellett az olvasás, a zenehallgatás és a barátok is jelentős szerephez jutnak. A sportolás nem tipikus szabadidős tevékenységük, döntő többségük részt vett külföldi vagy belföldi nyaraláson. Esetünkben a mozi és a különböző kulturális terek látogatása átlagos mértékű.

10 Ide soroltuk a színházat, az art mozit, a kiállításokat, a hangversenyt és az operát.

A *rekreatív* típusú szabadidő-eltöltéssel jellemezhető fiatalok számára a szabadidő a feltöltődést szolgálja. Ezt támasztja alá, hogy többségük életében van lehetőség és igény a nyaralásra, a sportolásnak pedig kiemelt szerepe van a mindennapjaikban. Emellett a legkedveltebb szabadidős elfoglaltságuk a számítógépezés, valamint a televíziózás, előbbi az átlagosnál jellemzőbb körökben. A könnyed műfajok kedvelése révén a zenehallgatás és a mozizás van előtérben, valamint a barátokkal való időzés. Ezzel szemben a „komolyabb” műfajok háttérbe szorultak esetükben: nem jellemző rájuk a magaskultúra-fogyasztás, sem az olvasás. A fiatalok hatoda tartozott ebbe a csoportba.

Az *inspiratív* csoport tagjai alapvetően a minőségi kultúra tereit keresik, itt találnak feltöltődésre. A magaskultúra-fogyasztás, az olvasás és a mozizás magasan átlag feletti jellemzője a csoportnak, ezzel szemben a számítógép és a televízió használata átlag alatti népszerűséget mutat. A zenehallgatás és a barátokkal töltött idő sem tipikus kikapcsolódási formájuk, miközben a fizikai aktivitás (nyaralás, sportolás) erősen jellemző rájuk. Körülbelül hetedük alkotja ezt a csoportot.

6. ábra: Ifjúsági szabadidős klaszterek 2008-ban (százalékos megoszlás; N = 7663)

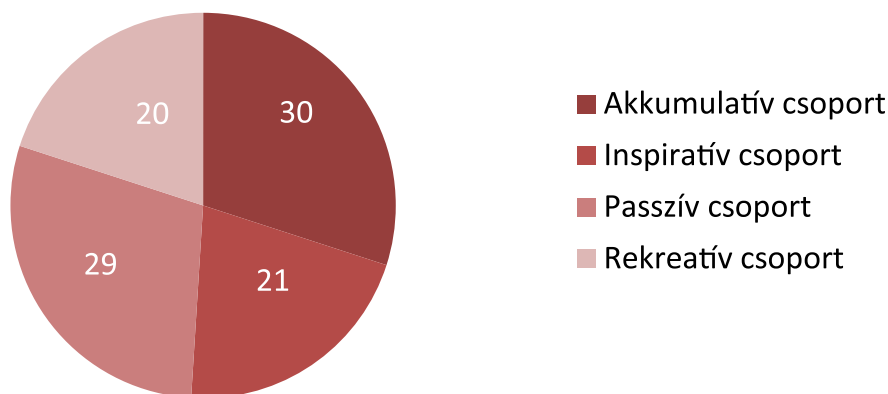

2012-ben a legmagasabb arányú csoportot az *akkumulatív* típusú szabadidős preferenciákkal leírható fiatalok alkották (7. ábra), minden harmadik fiatal ebbe a csoportba tartozik. Esetükben a széles érdeklődési kör határozza meg a kikapcsolódási formákat, még ha a 2008-as klaszterek értékein belül eltéréseket is tapasztalhatunk (2. ábra). A televíziózás és számítógépezés mellett a zenehallgatás jellemzi leginkább szabadidejüket. Emellett az átlagnál jellemzőbb rájuk, hogy szabadidejükből szívesen áldoznak barátaikra is, ahogyan a sportolás és a nyaralás is a többségük életének része. A „mindenevő”

attitűdöt támasztja alá, hogy a magaskulturális terek látogatása kiemelkedő, míg a mozizás és az olvasás átlagos mértékben kedvelt tevékenység körökben. Az akkumulatív típusú attitűddel rendelkező fiatalok csoportjával közel azonos arányú klasztert alkotnak a passzív viselkedési típusúak, számosságuk megegyezik az előző csoporttal. Semmilyen szabadidős tevékenységnél sem tapasztalhatunk kiugró értékeket, az ide sorolható fiatalok kikapcsolódását minimális mértékben határozzák meg a magaskultúra színterei, a mozi, az olvasás, a zenehallgatás vagy a barátokkal töltött idő. Még a médiafogyasztásuk is átlag alatti, szinte a csoport egyetlen tagja sem sportol, és nyaralásra sem költenek/tudnak költeni.

Velük éles ellentétben állnak az *inspiratív*ként jellemezhető szabadidős csoport tagjai, ők a teljes populáció körülbelül ötödét alkotják. A médiafogyasztásuk terén a televízió teljes háttérbe szorulása a jellemző, miközben a számítógép-használat átlagos mértékű. Az olvasás, a magaskultúra tereinek látogatása, a mozizás az átlagnál jóval jellemzőbb szabadidős tevékenységük. Emellett a sportolás és a nyaralás is a többség életének része, ám a zenehallgatás, valamint a barátokkal töltött idő nem tipikus szabadidős elfoglaltságuk. A negyedik csoportot alkotják a szabadidős preferenciáik révén *rekreatív* címkével ellátott csoport tagjai, minden ötödik fiatal tartozik közéjük. A mediatisált környezet túlsúlya egyértelmű, emellett a barátokra szánnak a leggyakrabban időt e klaszter tagjai. A zenehallgatás is kedvelt szabadidős forma körökben, ám a sportolás csak átlagos mértékben része életüknek. Itt azonban fontos megjegyezni, hogy az alapvetően feltöltődést célzó szabadidő-megélés mellett a passzív viselkedési mintát mutató fiatalok attitűdje is érezhető a csoport tagjain. Ezt részben a nyaralás hiánya, részben a minőségi kultúrafogyasztás (olvasás, mozizás, magaskultúra színtereinek látogatása) szinte teljes elmaradása támasztja alá. A 2008-ban rekreatívnak nevezett csoportot tekintve kiemelkedő eltérésként rögzíthetjük azt, hogy az akkor átlagosnál többeket jellemző nyaralás gyakorisága 2012-re e csoport esetében éppen ellenkezőjére változott (5. ábra). Ennek vélhető oka azonban az egyének gazdasági lehetőségeinek megváltozásában keresendő. 2012-ben másfélszer többen jelezték, hogy nem jutottak el nyaralni a lekérdezést megelőző egy évben (2008: 40 százalék, 2012: 61 százalék; 6. táblázat). Elmondhatjuk tehát, hogy részben a válság hatásaként az anyagi helyzet romlásából, bizonytalanságából eredhet a rekreatív csoport valóban felüdülést és könnyed kikapcsolódást jelentő szabadidős attitűdjében megjelenő nyaralást érintő lemondás.

7. ábra: Ifjúsági szabadidős klaszterek 2012-ben (százalékos megoszlás; N = 7122)

Nemzetközi kitekintés

A nemzetközi statisztikák a magyarországi tapasztalatokat támasztják alá a szabadidő terén. Egyre kevesebb fiatal számára jelent alternatívát a rendszeres sportolás és a sokszínű kultúrafogyasztás (Eurobarometer, 2013a; 2013b; 2014b). Mindeközben az internethasználat a mindennapok részeként nemcsak az információgyűjtést és kapcsolattartást szolgálja, immár többfunkciós virtuális közegként több kulturális tér (könyvtár, mozi stb.) helyét is átveszi. Az Unió tagállamaiban élő népesség 65 százaléka gyakori internetezőnek számít, azaz majdnem mindennap használja a webet (Eurostat 2014), miközben az internetet egyáltalán nem használók mindössze az összlakosság ötödét, azaz 18 százalékát teszik ki. Magyarországon a gyakran netező lakosság aránya 66 százalék, míg az internetet egyáltalán nem használók aránya 22 százalék.

A rendszeresen sportolók aránya az Unióban mindössze 8 százalék, míg a szabadidejükben egyéb fizikai aktivitást jelentő tevékenységet végzők aránya 15 százalék (Eurobarometer, 2014b). Uniós szinten az egyáltalán nem sportolók aránya eközben 42 százalék, és a semmilyen egyéb fizikai tevékenységet sem végzők aránya 30 százalék. Ugyan a magyar lakosság 15 százaléka végez rendszeresen valamilyen sporttevékenységet, ám az uniós eredményekhez hasonlóan jelentős részük, 44 százalékuk egyáltalán nem sportol, 28 százalékuk pedig semmilyen egyéb mozgásformát sem iktat be szabadidejébe.

A kultúrafogyasztás csökkenése az egyes színterek látogatásának csökkenő gyakoriságát, illetve a kulturális jellegű tevékenységek folytatásának csökkenő arányát is jelenti. Az uniós állampolgárok 34 százaléka alacsony kultúrafogyasztónak számít (Eurobarometer, 2013a). Ugyanez az arány Magyarország esetében 54 százalék. Ezzel szemben az alacsony kultúrafogyasztók tábora az Unióban 18 százalék, Magyarországon mindössze 7 százalék. Az alacsony szintű kulturális fogyasztási szokásokkal jellemezhetőek a 40 év feletti, az alacsony végzettségűek, valamint az anyagi nehézséggel küzdők körében felülreprezentáltak. Elsősorban az érdeklődés és az idő hiányával indokolják ez irányú alacsony aktivitásukat.

Ha a konkrét kulturális jellegű szabadidős tevékenységeket tekintjük át, a kultúra fogyasztásbeli különbségei még jelentősebben érezhetőek az Unió és Magyarország összehasonlításában (8. táblázat). Az egyes szabadidős elfoglaltságok végzésének gyakorisága a magyarok esetében 10-20 százalékponttal marad el az uniós arányoktól (Eurobarometer, 2013a). Emellett a kreatív, hobbi jellegű kulturális tevékenységekben való részvétel is jóval kevésbé jellemző a magyarokra az Unió egészéhez viszonyítva. Az uniós állampolgárok 38, míg a magyarok 21 százaléka végez ilyen jellegű tevékenységet szabadidejében.

8. táblázat: Kulturális tevékenységek gyakorlása az Unióban és Magyarországon (Azok aránya, akik az elmúlt 12 hónapban legalább egyszer végezték az adott tevékenységet; százalékos megoszlás)

	EU28	Magyarország
Kulturális programot nézni/hallgatni TV-ben/rádióban	72	57
Könyvet olvasni	68	60
Moziba menni	52	33
Nevezetességeket látogatni	52	33
Múzeumba vagy galériába menni	37	28
Koncertre menni	35	26
Könyvtárba menni	31	19
Színházba menni	28	20
Balett-, táncelőadásra vagy operába menni	18	10

(Forrás: Eurobarometer, 2013a)

IV. Mélyfúrás: fiatal, de vajon civil-e?

Bár a Vitányi modellben nincs kiemelt jelentősége a civil aktivitásoknak, megítélésünk szerint ez (valamint a médiahasználat, de ezt más fejezet részletesen elemzi a kötetben) külön figyelmet érdemel. Ennek kapcsán végeztük el a civil részvétellel kapcsolatos mélyfúrást.

Míg a civil mint kifejezés több évezredes múltra tekint vissza, a nonprofit fogalom csak a XX. század terméke. Ez utóbbi fejlődésének egyik állomásként a civil társadalomról folyó polémiában a szakma az ún. minimalista-generalista vitától volt hangos (Pérez-Diaz, 1998; Huszár, 2009). A minimalisták megközelítése volt szűkebb: szerintük civil társadalom alatt szervezetek, mozgalmak sajátos kombinációja, azaz a társadalom egy önálló szférája érthető. Konkrétan a civil társadalom a nem-kormányzati és nem-gazdasági intézmények egysége. A generalisták tágabb fogalmi rendszerrel dolgoztak: szerintük a terület alapja egy magatartásforma, amelynek jellemzői: a korlátozott és elszámoltatható közhatalom, a nyilvánosság stb., és amely lehetővé teszi a közös cselekvést, illetve biztosítja a szabadságjogok gyakorlását, az önszerveződést (Anheier–Glasius–Kaldor, 2004). A civil társadalom tehát tulajdonképpen egyfajta politikai kultúra, „civilizált” közélet, szabályrendszer, amelynek alapja a jogállam, a demokrácia, a polgári felelősség, a tolerancia. Ez – nem is olyan látenszen – bizonyos értékek melletti elkötelezettséget is feltételez, azaz e szerint a terület alapja tulajdonképpen egyfajta politikai kultúra (Nagy-Nizák-Vercseg, 2014; Beke-Ditzendy-Nagy, 2004).

A „szervezetek vs. attitűd” problematikája az igénybevevő oldaláról a „tagi viszony vs. szolgáltatások igénybevétele” kettősséggé válik. Ez a fiatalok terében az ifjúsági részvétel (youth participation) sokat hangoztatott kifejezésének formaváltozásaiban, az ehhez szükséges „becsatornázási módozatok” úgyszintén nagy átalakulásain érhetőek tetten:

- Az ifjúsági részvételnek a szervezeteken alapuló megközelítését, összefoglalóan modern formáknak nevezhetjük. Ez esetben a szervezet a közösségért, a tevékenység lehetőségéért cserébe egyfajta látens szerződés keretében azonosulást, tagságot, szimbolikát vár el tagjaitól (lásd a XX. század gyermek- és ifjúsági tömegszervezetei).
- Napjainkban azonban egyre több ifjúsági közösség mutat túl a szervezetek, a szervezettség határain. Az ifjúság korábban szervezeti tagságon keresztül, de mostanában egyre növekvő mértékben

azokon kívül éli meg részvételi céljait. A fiatal egyre kevésbé adja nevét a szervezethez, hajlandó hirdetni egy közösség szimbolikáját, egyre inkább szolgáltatásokat vesz igénybe, rendezvényeken vesz részt, az együttműködés magasabb szintjén programokat szervez, együttműködés részese. Kötődése, identitása gyengébb, ugyanakkor sokrétűbb, komplexebb. Ezen nem tagságra alapuló lehetőségeket „posztmodern ifjúsági részvételi formák” néven foglalhatjuk össze (Nagy-Székely, 2008).

Az első országos ifjúságkutatás, az *Ifjúság2000* kérdőíve alapvetően a civil szervezetek ismeretére és a tagságra helyezte a hangsúlyt. A válaszadóknak egyrészt három, általuk ismert szervezetet kellett megnevezniük (nyitott kérdés), míg a tagság relációjában a konkrét szervezetek helyett szervezeti profilok (szabadidős, politikai, egyházi, helyi érdekvédelmi stb.) közül választhattak. Egy további kérdés is vonatkozott a kérdőívben a civil kapcsolatokra, mely inkább az igénybevétel oldaláról közelítette meg a kérdést. A rendezvényeken való részvételre egy zárt kérdés formájában kérdeztek rá, mely kiegészült a rendezvények témáját, típusát érintő kérdéssel is. Tehát a 2000-es kérdőív alapvetően két irányból közelítette meg a szervezeti kapcsolatokat: egyrészt az ismertség, az igénybevétel, a látogatottság szempontjából, másrészt a tevékeny, formális részvétel, azaz a tagság oldaláról. Ez utóbbi egység azonban nem egészült ki a tagság nélküli részvétellel, így azok a fiatalok, akik ugyan részt vesznek civil szervezetek működésében, de nincs tagságuk, nem kerültek azonosításra.

Az *Ifjúság2004* kérdőíve nem törekedett a folytonosságra, a civil társadalmat érintő kérdései szinte teljességében különböztek a korábbi ifjúságkutatás során alkalmazottaktól. A tagságra való rákérdezés maradt egyedülként meg ebben a kérdőívben is, részben egy zárt kérdés formájában kérdeztek rá a tagság meglétére, illetve a szervezet profiljára a 2000-es kérdőívhez hasonló módon. A korábbi lekérdezés tanulságaként emelődhetett be a tagságot és a tagság hiányát érintő indoklás, amely kétségtávolú a fiatalok igényeinek, preferenciáinak mélyebb megértését szolgálja. Ennek ellenére nyitott kérdés lévén a feldolgozás alacsony szintű eredményességet tudott adni.

A korábbi két kutatáshoz viszonyítva a szervezeti kapcsolatok típusainak egy teljesebb megragadására törekedett az *Ifjúság2008*. A tagság mellett a szervezetek tevékenységében való részvétel és az általuk szervezett rendezvények látogatása is szerepet kapott. A folytonosságot szolgálta ugyanakkor, hogy a

civil kapcsolatokhoz köthető szervezetek profiljai itt is meghatározásra kerültek, ekképpen jól nyomon követhető az egyes közösségek állandó népszerűsége, míg mások egyértelmű háttérbe kerülése (háttérben maradása). Ez volt az első olyan kutatás, mely a korosztályt célzó szolgáltatások (pl. kultúrház, közösségi tér, helyi ifjúsági önkormányzat, sportpálya, hagyományőrző közösségek) meglétére és egyben szükségszerűségére is rákérdezett. E kérdés nyomán releváns információ született a fiatalok számára nyújtott – túlnyomó részben a civil szféra hatáskörébe tartozó – szolgáltatások elérhetőségéről, hiányosságairól. Emellett az ifjúsági szolgáltatások közül az ifjúsági irodák külön figyelmet kaptak: e közösségi terek látogatottságának gyakoriságára vonatkozó kérdésként ez is helyet kapott a kérdőívben. A helyi civilek nyújtotta lehetőségek eredményességét célzó helyzetkép felvázolását segítette továbbá az is, hogy a fiatal célcsoportnak szervezett programok meglétére, látogatottságára is rákérdeztek a kutatók.

A *Magyar Ifjúság 2012* kérdőíve meghagyva a 2008-as kutatásban megjelenő alapkérdést, a szervezeti kapcsolatok sokféleségét helyezte középpontba, mélyebb megismerést nem célzott meg a civil kapcsolatok és a célcsoportot érintő szolgáltatások terén. Ehelyütt azonban fontos megjegyezni egy módszertani problémát. Míg a tagság és a szervezetek munkájában való aktív tevékenység részvételalapú, addig a rendezvények látogatottsága csak részben az: hiszen például egy ruhaosztási akcióra ellátogató rászoruló mint igénybevevő jelenik meg, és nem mint a civil társadalom aktív résztvevője. Ezt az érdemi különbséget azonban nem tudja kezelni ez a kérdés és a hozzá kapcsolódó válaszlehetőségek.

Összességében elmondható, hogy az eddigi ifjúságkutatások kérdőívei kevésbé koncentráltak a civil társadalom szolgáltatás alapú igénybevételének mélyebb vizsgálatára. Ahogyan a korosztály e téren mutatott preferenciáinak alaposabb feltárására, szükségleteinek, igényeinek választási mechanizmusokban megjelenő hatásainak megismerésére is alig volt példa. A szervezeti tagság az egyetlen jellemző, amelynek alakulása végigkísérhető a négy kutatás eredményeiben. Ekképpen a fiatal korosztály civil kapcsolatainak, aktív részvételének csak egy részét sikerül megragadni kontinuitásában. Miközben a 2008-as és 2012-es mérések már lehetővé teszik a szervezeti kapcsolatok három ágának (tagság, tevékeny részvétel, rendezvény látogatása) nyomonkövetését, e szervezetek szolgáltatás alapú feldolgozását, a fiatalok ezekhez kapcsolódó preferenciáinak felmérését csak a 2008-as adatfelvétel végezte el.

Mivel a vizsgált 12 év alatt 4 különböző kérdőív volt használatban, csupán néhány kérdés folytonosságának vizsgálatára nyílt lehetőségünk. Az alábbiakban az egyes kérdőívek eredményeinek önálló feldolgozása teszi lehetővé az időbeli változások követését, így az összehasonlíthatóság csak korlátozott mértékű lehet.

Civil kapcsolatok az ifjúságkutatás adatai nyomán

2000-ben a 15–29 éves korosztályból a fiatalok többsége (54 százalék) csak egy szervezetet ismert, harmaduk kettőt, 12 százalékuk pedig hármat is tudott említeni. A legnépszerűbb szervezetek a cserkész (49 százalék) és úttörő közösségek (27 százalék), a politikai ifjúsági szervezetek (Baloldali Ifjúsági Társulás: 14 százalék; Fidelitas: 9 százalék) és a hallgatói önkormányzatok szerveződései (6 százalék) voltak. Fontos megjegyezni, hogy az országos szervezetek túlsúlya domináns volt a mérés időszakában, a fiatalok lakhelyén működő szervezettel mindössze a korosztály 8 százaléka találkozott már, megyei szintű szervezettel pedig mindössze 1 százalékuk. A szervezetekkel való aktív kapcsolat azonban már kevesebb fiatal számára volt vonzó. Szervezetek által koordinált rendezvényen a korosztály tizede (12 százalék) vett már részt. A leggyakrabban látogatott rendezvények a sport, a szórakozás és a kulturális tevékenységek köré szerveződők voltak. Hasonló a helyzet a szervezeti tagság esetében is: a korosztály mindössze 16 százaléka volt tag valamilyen szervezetben. Többségük (88 százalék) egy szervezet életében vett részt ilyen formában, néhányuk (12 százalék) két szervezetben is rendelkezett tagsággal. A legnépszerűbb szervezetek egyházakhoz kötődtek (7 százalék), ugyanakkor ahogy a kapcsolatok, úgy a tagság terén is magasan preferáltak voltak a szabadidős szervezetek (4 százalék) is. Emellett a szak-szervezetek (2 százalék) és a diákszervezetek (2 százalék) is elöl végeztek a népszerűségi listán.

2004-ben a 15-29 éves korosztály 15 százaléka volt tagja valamilyen szervezetnek. Elsősorban a különböző sportágakhoz köthető szervezetek vonzották a fiatalokat, a tagok 48 százaléka ilyen jellegű közösséghez tartozott. Emellett az egyházakhoz köthető (15 százalék), illetve a kulturális-hagyományőrző profillal működő (12 százalék) szervezetek, valamint a diákszervezetek (7 százalék) voltak népszerűek. Ezzel párhuzamosan a karitatív vagy segítő célú szervezett közösségek, illetve a politikához kapcsolódó szervezetek bizonyultak a

legkevésbé (1-2 százalékuk említette) preferáltaknak az ifjúsági korosztály körében. A 2004-es kutatás adataiból arra is választ kaptunk, hogy a szervezeti tagság milyen motivációknak volt köszönhető, valamint arra is, hogy mi tartotta ekkoriban távol a fiatalokat az ilyen jellegű aktív közéleti szerepvállalástól. Tagsági motivációnak elsősorban a társasági élmények megélése számított, a korosztály 45 százaléka indokolta ezzel aktivitását. Emellett fontos tényezőként szerepelt az érdekképviselő e formában való megvalósulása (28 százalék), a közösségi ügyekért való tenni akarás (22 százalék) is. Valamint a szervezeti tagok közel hatoda (17 százalék) említette elsődleges vagy másodlagos szempontként, hogy környezete szorgalmazása, javaslata játszott főszerepet választásakor. Azon fiatalok körében, akik a megkérdezés idején nem voltak semmilyen szervezetnek tagjai, két fő kifogással indokolták e téren mutatott passzivitásukat. Részben az időhiány mutatkozott jelentősnek: a korosztály kétharmada (64 százalék) hivatkozott erre indoklásában. Ugyanakkor erős szempont volt a fiatalok szkepticizmusából is fakadó érdektelenség: 65 százalékuk számára a szervezeti tagság nem jelentett alternatívát, nem érezték, hogy a korosztályuk számára érdekes tartalmat vagy bármilyen pluszt adna a közösségi élmények e formában történő megélése.

A 2008-as országos ifjúságkutatás eredményei a korábbi két lekérdezés adataihoz képest csökkenő szervezeti érdeklődést rögzítettek. Ekkor mindössze a korosztály 9 százaléka volt tagja civil szervezetnek, ezen felül pedig további 27 százalékuknak volt a tagságon kívüli kapcsolata¹¹ szervezetekkel. Tehát 2008-ban a 15–29 évesek közül csupán minden harmadik (32 százalék) fiatal járt már a civil társadalom valamely szervezeti szereplője által rendezett eseményen vagy vett részt tevékenyen ilyen közösségek munkájában akár tagként, akár tagság hiányában érdeklődőként.¹² A korábban tapasztalt érdeklődési területek 2008-ban is megmaradtak: a szabadidős, a sport- és a diákszervezetek voltak a legnépszerűbbek a vizsgált korosztályban. Ezzel szemben a legkisebb mérvű érdeklődés és aktivitás a politikai, humanitárius/érdekvédelmi, valamint az egyházi szervezetek környezetében volt tapasztalható a felmérés idején. 2008-ban az állampolgárokat elérő, részben civil szervezetek által nyújtott szolgáltatások egy része alacsony határfokkal működött. Ilyen jellegű szolgáltatásokról, illetve az azoknak helyt adó

11 Szervezetek tevékenységében való részvétel és/vagy szervezetek rendezvényén való részvétel.

12 A korosztály mindösszesen 2 százaléka kötődik egyéb, nem formális közösséghez.

intézményekről, szervezeti platformokról csak minden második fiatal (56 százalék) értesült 2008-ban, miközben hatodik (17 százalék) nem is tudott ilyen létéről. A kultúrházak, könyvtárak, sportpályák a fiatalok döntő többségének elérhetőek és szükségesek is voltak. A megkérdezettek saját környezetükben elérhető, fiatalok számára szervezett programokat a korosztály fele (52 százalék) tudott említeni. Ennél valamivel kevesebben (42 százalék) voltak azok a fiatalok, akik környezetében működnek olyan egyházi vagy civil szervezetek, melyek a fiatalok számára nyújtanak tanácsadást vagy programokat. A lehetőségek korlátozottsága mellett nem csoda, ha a fiataloknak szóló eseményeken való részvétel kevesek számára rendszeres tevékenység: mindössze 6 százalékuk gyakori látogatója az ilyen jellegű programoknak. A 15–29 éves fiatalok 45 százaléka még sosem vett részt helyi szervezet ifjúsági elérést célzó programján, 42 százalékuk jelezte, hogy alkalmanként el szokott látogatni ilyen rendezvényre. 2008-ban az információáramlást, a közösségi élményeket, valamint a segítségnyújtást is magában foglaló ifjúsági irodák helyzete sem mutatott rózsás képet. A célcsoport, azaz a fiatal korosztály túlnyomó többsége (81 százalék) még sosem keresett fel ifjúsági irodát. Rendszeres látogatónak mindössze a korosztály 4 százaléka számított, ritkán betérő vendégnek pedig 10 százalékuk. A 15–29 éves fiatalok 5 százaléka pedig még egyáltalán nem hallott ifjúsági irodákról.

A legutóbbi országos ifjúságkutatás eredményei alacsony fokú szervezeti aktivitást tükröznek. A 15–29 évesek mindössze 27 százalékának van valamilyen szintű kapcsolata civil vagy egyéb szervezettel, azaz négyből három fiataalt nem jellemez ez a fajta közéleti részvétel. Civil szervezet rendezvényén a megkérdezést megelőző egy évben a korosztály egytizede járt, s mindössze 7 százalékuk vett részt az adott szervezet tevékenységében. Konkrét szervezeti tagsággal a magyar fiatalok 10 százaléka rendelkezik, elsősorban diák-, sport- vagy szabadidős, illetve kulturális szervezethez kötődnek. A legkevésbé népszerűeknek a politikai, karitatív célú, valamint érdekvédelemmel kapcsolatos közösségek számítanak.

Szocio-demográfiai jellemzők és közéleti aktivitással szembeni attitűdök mentén azonban eltérő motiváltságot tapasztalhatunk, amelyek szignifikáns összefüggéseket jelentenek. Az aktív szervezeti kapcsolat elsősorban a 20 év alattiak és a férfiak körében gyakori. A szervezeti tagsággal rendelkezők 41 százaléka 20 év alatti, 59 százalékuk férfi. A szervezeti tagok aránya a vidéki nagyvárosokban a legmagasabb (14 százalék), a legalacsonyabb Budapesten

(5 százalék). Régiós összevetésben mind a szervezeti kapcsolatok, mind a konkrét tagság szempontjából a dél-alföldi fiatalok a legaktívabbak. Körükben 18 százalék a tagok aránya, míg a valamilyen szervezeti kapcsolattal rendelkezőké¹³ 34 százalék. Ezzel szemben a közép-magyarországiak körében a legalacsonyabb a tagok aránya, csak 7 százalék. Az észak-magyarországiak pedig összességében a legkevésbé aktívak a szervezeti kapcsolatok terén, mindössze 21 százalékuk állt kisebb-nagyobb mértékben kapcsolatban civil szervezetekkel.

Anyagi helyzet szempontjából megállapítható, hogy annak szignifikáns hatása van a szervezeti aktivitásra (9. táblázat). A jobb anyagi körülmények között élő fiatalok körében magasabb a tagok aránya (gondok nélkül élők között 14 százalék), mint a rosszabb helyzetűek között (nélkülözők között 4 százalék). Tehát a szubjektív státusértékelés hat a szervezeti aktivitásra. Három-négy-szer nagyobb eséllyel lesz tag az, aki nem küzd anyagi gondokkal („gondok nélkül élnek” vagy „beosztással jól kijönnek jövedelmükből”), mint e téren problémás, nehéz helyzetű kortársai.

9. táblázat: Szervezeti tagság aránya a szubjektív anyagi helyzet függvényében (N = 767; százalékos arány) ($p \leq 0,001$)

Gondok nélkül élnek	14
Beosztással jól kijönnek jövedelmükből	12
Beosztással éppen kijönnek jövedelmükből	10
Hónapról-hónapra anyagi gondjaik vannak	8
Nélkülözések között élnek	4

(Forrás: Magyar Ifjúság 2012)

Közéleti aktivitást tekintve a döntéshozói szereplőkkel szembeni bizalom is jelentős mozgatórugónak számít a szervezeti kapcsolatok terén. Az állami intézményekkel, szereplőkkel¹⁴ szembeni általános bizalom országosan is alacsony fokúnak tekinthető (2,2)¹⁵. Azok a fiatalok, akik valamilyen szervezet

13 Szervezeti tagság és/vagy szervezetek tevékenységében való részvétel és/vagy szervezetek rendezvényén való részvétel.

14 Ide tartozik az Alkotmánybíróság, a Köztársasági Elnök, az Országgyűlés, a Kormány és a bíróságok.

15 Ötfokú attitűdskála átlaga, melyben a szélső értékeke: 1 = egyáltalán nem bízunk, 5 = teljes mértékben bízunk.

tagjai, nagyobb esélyt látnak arra, hogy akár az országos, akár a helyi politika döntéseinek meghozatala során ad a fiatal korosztály véleményére. A fiatalok egészét nézve azonban e helyütt is inkább a szkepticizmus dominál, így a szervezeti tagsággal rendelkezők körében csak ennek csekély mérséklődését regisztrálhatjuk (10. táblázat).

10. táblázat: Fiatalok véleményének figyelembevétele a politikai döntések során¹⁶, valamint a politikai szereplőkbe vetett bizalom mértéke¹⁷ a szervezeti tagság függvényében (N = 8000; ötfokú attitűdskála - átlagok) ($p \leq 0,001$)

	Szervezeti tagsággal rendelkezők	Szervezeti tagsággal nem rendelkezők
Helyi polgármesterekbe vetett bizalom	2,6	2,4
A helyi politikusokat érdeklí a fiatalok véleménye.	2,5	2,3
Az országos politikusokat érdeklí a fiatalok véleménye.	2,3	2,2

(Forrás: Magyar Ifjúság 2012)

Az állampolgári magatartásformák közül az önálló véleményalkotás, valamint a helyi és országos közügyekben való jártasság is szignifikáns összefüggést mutat a szervezeti kapcsolatok meglétével (11. táblázat). Azok a fiatalok, akik szervezeti tagsággal rendelkeznek, elengedhetetlenebbnek érzik a másokétól független véleményalkotást, mint jó állampolgárokkal szembeni elvárást, ellentétben azokkal, akik ennek hiányában vannak. Ugyanezt tapasztalhatjuk, ha a közéleti ügyekben való jártasságot vizsgáljuk. A szervezeti tagok fontosabb attribútumnak tekintik ennek meglétét, mint azok, akik nem rendelkeznek semmilyen szervezeti tagsággal vagy kapcsolattal. Az adatok nyomán összegezhető, hogy a szervezeti aktivitás egyfajta aktív állampolgári szerepkör meglétének szükségességét is magában hordozza.

16 1 = egyáltalán nem érdeklí, 5 = teljes mértékben érdeklí.

17 1 = egyáltalán nem bízí, 5 = teljes mértékben bízí.

11. táblázat: Állampolgári ismérvek fontossága a szervezeti tagság függvényében (N = 8000; ötfokú attitűdskála – átlagok: 1 = egyáltalán nem fontos ahhoz, hogy valaki jó állampolgár legyen, 5 = teljes mértékben fontos) ($p \leq 0,001$)

	Szervezeti tagsággal rendelkezők	Szervezeti tagsággal nem rendelkezők
Másokétól független, önálló véleményt alkosson a dolgokról.	4,0	3,6
Tájékozott legyen a lakóhelyi, iskolai, munkahelyi közösségét érintő ügyekben	3,6	3,2
Tájékozott legyen az országos ügyekben	3,5	3,2

(Forrás: Magyar Ifjúság 2012)

A közéleti aktivitás megítélése és a politikai szereplőkkel szembeni bizalom mellett a szervezeti tagság egy további aspektusra gyakorolt hatását is vizsgáltuk. Az információs társadalom korszakában nem meglepő folyamat és tendencia, hogy egyre többen választják a közösségi aktivitás, közösségi véleménynyilvánítás színhelyéül az internetet. Közösségi oldalak egész sora – blogok, fórumok, kapcsolathálókat építő portálok stb. – áll az aktív, közügyek-közélet iránt fogékony, nyitott állampolgárok rendelkezésére. E felületek sajátja az anonimitás és a szólásszabadság magas foka, amely lehetővé teszi a konfrontációt épp úgy, mint az azonos véleményen lévők egymásra találását, a virtuális térből kilépő, véleményének utcákon hangot adó egyének csoporttá szerveződését (lásd a közösségi oldalakon szerveződő tüntetések mechanizmusait). Éppen ezért nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az online felületeken való részvétel miként és milyen mértékben jelentkezik a szervezeti tagság szempontjából aktív és passzív fiatalok körében. E szempontok összevetése során arányosságot fedeztünk fel az attribútumok együttjárását tekintve (12. táblázat). Azok a fiatalok, akik aktív használói (rendszeres látogatói) az online terek nyújtotta véleményformáló eszközöknek¹⁸, kétszer nagyobb eséllyel kötődnek szervezet(ek)hez, mint azok, akik nem preferálják, azaz egyáltalán nem használják ezeket a kommunikációs módokat.

18 Itt vizsgált tevékenységek: közéleti tartalmak megosztása, közéleti tartalmakhoz való hozzászólás.

12. táblázat: Szervezeti tagság aránya az online közéleti aktivitás függvényében (N = 670; százalékos arány) ($p \leq 0,05$)

Naponta egyszer közéleti témában megoszt valamilyen hírt vagy vitát kezdeményez az interneten	25
Közéleti témában még sosem osztott meg hírt vagy kezdeményezett vitát interneten	12
Naponta egyszer hozzá szokott szólni valamilyen közéleti témájú hírhez az interneten	19
Közéleti témájú hírhez még sosem szólt hozzá az interneten	11

(Forrás: Magyar Ifjúság 2012)

A 2012-es kutatás adatai nyomán elmondható, hogy a fiatalok szervezeti tagságtól függetlenül is fontos állampolgári értéknek vélik az önálló véleményalkotást, 63 százalékuk szerint elengedhetetlen a mindennapokban a másokétól független véleménynyilvánítás (mindössze 10 százalék véli úgy, hogy mindez nem fontos a jó állampolgárság szempontjából). A közügyekben való tájékozottság is hasonlóan jelentős szempontként fogalmazódik meg: a korosztály 45 százaléka úgy véli, hogy a helyi közélet ismerete elvárás a „jó állampolgárokkal szemben”. És közel ugyanennyien (44 százalék) érzik azt, hogy az országos közügyekben való jártasság is a jó állampolgár kritériumai közé sorolható (19-19 százalékuk nem tartja ezt a két szempontot fontosnak).

A konkrét cselekvés kevesek számára jelent alternatívát a közéleti-politikai kérdésekben való véleményalkotásra. Politikai akciókban való részvétel mindössze a korosztály 12 százalékát jellemzi, és a jövőben is mindössze a fiatalok 14 százaléka tervezi az ilyen jellegű eseményekben való részvételt. A leggyakoribb politikai-közéleti ügyeket érintő akciókban való aktivitás a petíciók aláírásához, aláírásgyűjtéshez, szórólapterjesztéshez, valamint sztrájkokban és tüntetéseken való részvételhez köthetőek. A közéletiség egyik markáns platformjává vált a világháló, amely az állampolgárok eltérő szerepeinek létrehozásával is együtt járt. A közéleti tartalmakat megosztó, azokat véleményező fiatalok aránya csekély, mindössze minden tizedik (12-12 százalék) 15 és 29 év közötti fiatal oszt meg és véleményez rendszeresen. Háromnegyedük (72-74 százalék) azonban egyáltalán nem mutat ilyen jellegű aktivitást az online közösségi színtereken.

Nemzetközi kitekintés

Unió összevetésben a fiatalok többsége rendelkezik szervezeti kapcsolattal (Eurobarometer, 2014a). 2014-ben a 15–30¹⁹ éves korosztály 49 százaléka a megkérdezést megelőző egy évben kisebb-nagyobb mértékben részt vett szervezetek tevékenységében. Magyarországon ez az arány már jóval alacsonyabb: a fiatal korosztály 28 százalékáról állítható, hogy a közelmúltban tevékenyen részt vett valamely szervezet életében.

A korábbi hasonló tematikájú Eurobarometer (Eurobarometer, 2013c) jelentés adataihoz mérten látható a fiatalok e téren mutatott aktivitásának csökkenése. 2013-ban még a 15–30 éves korosztály 56 százaléka vett részt a lekérdezést megelőző egy évben valamilyen szervezet tevékenységében. Magyarországon ez az arány 37 százalék, ami szintén magasabb a 2014-eshez viszonyítva.

Az Unió tagállamait vizsgálva látható, hogy a bolgár fiatalok mutatkoznak leginkább passzívnak e téren: 80 százalékuk nem vett részt szervezetek működésében egy éves távlatban. Magyarország ebből a szempontból Románia után a harmadik legkevésbé aktív térség. A magyar fiatalok 72, a román fiatalok 77 százalékának nincs semmilyen szervezeti kapcsolata, így e két ország is a sereghajtók csoportjába tartozik. Az aktív szervezeti kapcsolatok leginkább a holland fiatalok körében jellemzőek, a korosztály 67 százaléka rendelkezik ilyennel, őket követik az ír (66 százalék), valamint a svéd fiatalok (65 százalék).

A legnépszerűbb szervezettípusok a sporthoz, az ifjúsághoz és a helyi közösségekhez köthetőek mind uniós szinten, mind Magyarország esetében. A legkevésbé népszerűek egyértelműen a politikával kapcsolatos szervezetek, de az emberi jogi/humanitárius és a környezetvédelemmel, környezettudatossággal foglalkozó szervezeteket is alig preferálják a fiatalok.

A civil aktivitás egy további aspektusa az önkéntes tevékenységek végzésének gyakoriságán is mérhető. 2014-ben az Unió fiatal állampolgárainak éppen negyede végzett önkéntes munkát a megkérdezés előtti 12 hónap során (Eurobarometer, 2014a). A magyar fiatalok körében az önkénteskedők alulreprezentáltak az uniós átlaghoz képest, mindössze 18 százalékuk végzett valamilyen tevékenységet önkéntes alapon a vizsgált időszakban. Ezek közül legtöbben (EU28: 66 százalék, Magyarország: 80 százalék) helyi

19 Az Eurobarometer a magyar ifjúságkutatásoktól eltérő korosztályt vizsgál.

közösségek formálása érdekében tették ezt meg, de az országos közösség-szervezés is markáns szempont az önkéntes fiatalok számára (EU28: 27 százalék, Magyarország: 23 százalék). Az önkéntesek bevállása alapján egyértelmű, hogy a karitatív-segítő tevékenységek jutalma alapvetően természetbeni elismerés, bármilyen formális elismerés csak az önkéntes munkák csekély hányadával járt együtt. Az Unióban élő önkéntesek 27 százaléka, Magyarországon 23 százalékuk kapott valamilyen igazolást tevékenységéről.

Magyarországon a fiatalok önkéntes tevékenysége részben humanitárius célokat szolgál (32 százalék), részben oktatási/képzési/sporttevékenységhez (29 százalék) köthető. Emellett azonban az állatok gondozása (16 százalék), valamint a környezettudatosság (14 százalék) is kiemelkedő szerephez jut. Az önkéntes munka terén a legkevésbé preferált területeknek a politikai, vállalási és emberi jogi programok (8–8 százalék) számítanak. Az Unió egészét vizsgálva is hasonló felosztást láthatunk: a humanitárius szervezetek állnak az élen, az önkénteskedők 44 százaléka ilyen jellegű programok résztvevője volt. Emellett az oktatáshoz/képzéshez/sportoláshoz köthető önkéntes tevékenységek is sokak számára bizonyulnak vonzóknak (40 százalék). A magyarországi eredményekkel ellentétben azonban a politikához kötődő tevékenységek (8 százalék) mellett elsősorban a növény- és állatvilág és a környezet védelme (9–9 százalék) jut kisebb szerephez.

V. Összefoglalás

A fiatalok legjelentősebb szabadidős színtere az otthon, s az erre tendáló válaszok miatt nehézséget jelent a további terek azonosítása. Alkalmazkodva a korosztályi sajátosságokhoz érdemes volna a két területet külön kezelni egy következő országos ifjúságkutatás esetén: célszerű lenne külön rákérdezni az otthoni szabadidős tevékenységekre, és külön értelmezni az egyéb szabadidős terek látogatását (lehetőleg korlátozások nélkül: jelölhesse például az összes helyet, ahova gyakran jár).

A válaszok sokszor alapvetően ellentmondanak a gyakorlati tapasztalásnak, gondoljuk például a plázában időző fiatalok tömegeire, a plázák ifjúsági közösségalkotó szerepére egyre több hazai és nemzetközi tanulmány hívja fel a figyelmet (lásd például: Demetrovics-Paksi-Dúll, 2009), mégis a kérdőívekre adott válaszok szerint csaknem elemezhetetlenül kicsi részesedésű szabadidős terekként jelennek meg a bevásárlóközpontok. A pláza – mint

szabadidős fellegvár, a posztmodernitás jelképe – azért is szimbólum, mert az első magyarországi plázanyitás óta eltelt húsz évben olyannyira kevés figyelem fordult irányukba, hogy mire elkezdték kutatni az ott előforduló fiatalokat, szokásaikat, az őket megcélzó tereket, addigra azok kiürültek (Pekker, 2015). A plázaláz óta az Y generációból Z generáció lett, a plázacicából screener, aki már – mint látjuk – nem a plázában csatangol, hanem a világhálón, nem a központban van, hanem leginkább otthon ül a képernyő előtt.

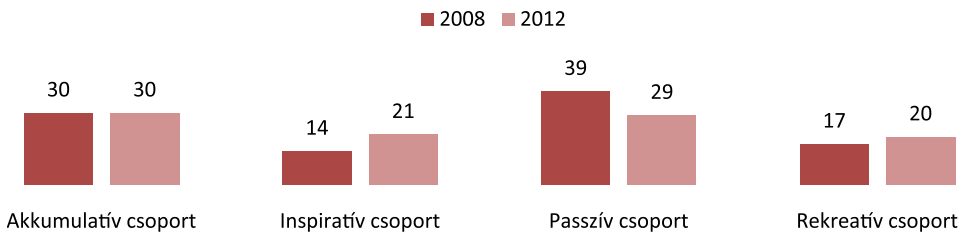
Az idősoros áttekintést nehezítette, hogy az eddigi négy adatfelvétel csupán néhány kérdésben mutat kontinuitást a szabadidő témájában. Ebbe a nehézségbe ütköztünk például a kulturális terek látogatási gyakoriságára vonatkozó kérdéseknél. Éppen ezért a továbbiakban célravezető volna az összehasonlíthatóság elvét is figyelembe venni a kérdőívek szerkesztésekor (bár fontos megjegyezni, hogy az utóbbi két mérés ezt igyekezett is a szerkesztési és hatékonysági szempontok rangsorában elől tartani).

Emellett érdekes lenne megismerni a fiatalok online térbeli tevékenységeit, és ezekre is nagyobb hangsúlyt fektetni. Nyilvánvaló, hogy ez a közeg alapvetően meghatározza a fiatalok szabadidős szokásait, érdemes lenne tehát megismerni, hogy mely oldalak, alkalmazások, játékkformák kötik le leginkább a korosztály figyelmét, valamint mely manifeszt és látens funkciók miatt használják ezeket a fiatalok leginkább.

Az otthon mint tér szabadidős tevékenységekben betöltött szerepe vitathatatlan, amely az elmúlt negyedszázadban folyamatosan növelte jelentőségét. Az otthoni lakókörnyezetben is egyre többféle tevékenység gyakorolható, a televíziós műsorkínálat, a világháló távolságokat átívelő határtalansága nem véletlenül válik a fiatal korosztály kedvelt színterévé. A modern tömegkulturális platformok széles közönséget elérni vágyó kínálata egyúttal a minőségbeli romlást is magával hozza. A kultúrafogyasztás egyre inkább beszűkül, a fiatalok legfeljebb mozikat keresnek fel szabadidejükben. A magaskultúra terei eltávolodtak az ifjúságtól. De nemcsak a szellemileg, hanem a fizikailag aktív szabadidő aránya is folyamatos csökkenést mutat: egyre kevesebb fiatal választ valamilyen sportot felesleges energiáinak levezetéséhez és szabad óráinak eltöltéséhez. Kérdés tehát, hogy a mindennapok iskolai/munkahelyi leterheltségét mennyiben képes kompenzálni az információs társadalom teremtette megnövekedett médiafogyasztás? Tud-e rekreatív, feszültségoldó, közösségépítő erővel bírni a fiatalok otthoni, többnyire magányos időtöltése vagy a virtuális tér ingergazdag környezete?

A vizsgálható 2008-as és 2012-es év ifjúságkutatási adatainak összevetéséből nyilvánvalóvá válik, hogy a Vitányi-modell szerint az akkumulatív szabadidős típusúak tábora megőrizte méretét, ezzel szemben a rekreatív és az inspiratív csoportok arányai nőttek (8. ábra). Emellett pedig a passzív viselkedési mintával leírható fiatalok csoportja mutatja a legnagyobb mértékű csökkenést, amelyet azonban a korábbi fejezetekben tárgyalt adatok (lásd: 4. táblázat) nem támasztanak alá. A klaszterek összevetésénél is azt tapasztalhattuk, hogy ugyan csökken a passzív szabadidős attitűddel rendelkező fiatalok aránya, ám a rekreatívok csoportja jelentős párhuzamot mutat velük. Úgy tűnik tehát, hogy a minőségi kikapcsolódás egyre többek számára szűnik meg alternatíva lenni, függetlenül a szabadidőhöz kötődő általános attitűdjüktől. Emellett fontos, hogy a Vitányi-féle modell alkalmazhatósága egyre nehezebb a jelenkor fiataljaira, akik szabadidejüket és választásait már nem a kikapcsolódás sokrétű, választékos megélése határozza meg, hanem a kor sajátossága, a mediatizált környezet, az információs társadalom rohanó, gyors reakciókat kiváltó (legtöbbször virtuális) világa.

8. ábra: Ifjúsági szabadidős klaszterek 2008-ban és 2012-ben (százalékos megoszlás; $N_{2008} = 7663$; $N_{2012} = 7122$)

Civil aktivitás szempontjából a 2000 óta négyévente sorra kerülő országos ifjúságkutatások meglehetősen korlátozott összevethetősége ellenére annyi azért állítható, hogy egyre kevesebb fiatal tagja valamilyen szervezetnek, illetve mutat velük bármilyen fokú kapcsolódást (13. táblázat). Mind a modern, tagságon alapuló, mind a posztmodern formák európai összevetésben erősen az uniós átlag alatt maradnak, s csökkenő trendet mutatnak. „A magyar fiatalok rendkívül vékony rétegét éri el az ifjúsági civil társadalom, és ez a réteg az elmúlt években vékonyodott el” (Oross, 2013). A preferenciasorrend a legutóbbi három mérés alatt keveset változott, a szabadidős és diákszervezetek, valamint sportoláshoz köthető közösségek a legkedveltebbek, miközben a politikai szervezetekhez való tartozás elenyésző mértékű.

13. táblázat: Szervezeti kapcsolatok arányának változása²⁰ a 15-29 évesek körében 2000-2012 között (százalékos megoszlás; $N_{2000} = 7717-7823$; $N_{2004} = 7965$; $N_{2008} = 8076$; $N_{2012} = 8000$)

	Ifjúság 2000	Ifjúság 2004	Ifjúság 2008	Magyar Ifjúság 2012
Szervezeti tagság	16	15	9	10
Szervezeti programon való részvétel	12	n. a.	12	10
Szervezetek tevékenységben való részvétel	n. a.	n. a.	15	7
Szervezetekkel való bármilyen jellegű/mélységű kapcsolatok aránya összesen	-	-	32	27

(Forrás: Ifjúság2000; Ifjúság2004; Ifjúság2008; Magyar Ifjúság 2012)

Ugyanakkor ahol összevethetőek az adatok, ott a tagi viszonyok és általános jellegű kapcsolódás közti különbség mintegy háromszoros. Több elemzés is rámutatott, hogy az új (posztmodern) formák megjelenésének okait – az érdektelenségen túl – a modern formák elégtelenné válásában is kell keresnünk (Nagy-Bodor-Domokos-Schád, 2014; Nagy, 2000; Trencsényi, 2007, 2008, 2010, 2014). Ezeknek egyik jelentős csoportja a szervezetek működtetésének jogi és pénzügyi követelményei, azaz mindazok a jogszabályi keretek, amelyeknek a civil szervezeteknek a bejegyzés, illetve közhasznúvá válás érdekében be kell tartaniuk. A fiatalok túlnyomó többsége a megszokott, tagságon alapuló részvételi formákhoz elutasítóan áll hozzá (s persze részben ennek az is oka, hogy nem hagyják „odaállni”). A többség ugyanis nem látja értelmét annak, hogy e keretek között fogalmazza meg közösségi, társadalmi szükségleteit, nem talál olyan közösségi élményt, amelyért érdemes lenne szervezethez tartozni. „Nem hisznek abban, hogy egy ifjúsági szervezetben, informális közösségben vállalt szereppel és egyéni akarattal, elszántsággal gyakorlásával hatással lehetnek helyi, regionális vagy akár országos folyamatokra” (Kárpáti, 2010 pp:T/1 14.). Hiszen a politika, a média, a felnőtt társadalom sem azt közvetíti felénk, hogy a település, a régió, az ország és azon belül az ő soruk végső soron rajtuk, az általuk képviselt szándékokon, érdekeken is múlik.

20 Szervezeti tagság és/vagy szervezetek tevékenységében való részvétel és/vagy szervezetek rendezvényén való részvétel.

S miután ezen közösségi élmények nem segítenek megalapozni a közéleti aktivitást, többségüknek nincsen tudomása arról, hogy miképpen lehetnek az őket érintő döntések alakítói, befolyásolói. Pedig ma már egyre kevésbé akadály az információhoz való hozzáférés, vélhetőleg egyszerűen az érdeklenség idézi elő a korosztály illetően állapotát, s a tapasztalat és a kutatások azt mutatják, hogy míg a fiatalok bizalmatlanok a hagyományos intézményi formákkal, befogadóbbak az „alternatív” aktivitásokkal szemben (közösségi hálózati ad-hoc kezdeményezések, tiltakozó megmozdulások stb.)²¹. A pusztán szervezettségi adatokra támaszkodó értelmezéseket tehát azért is érdemes óvatosan kezelni, mert a XXI. század elején – ellenpontozva a XX. század tömegszervezeteit, illetve az ott létrejövő „nyakkendőért legitimitást” rejtett pszichológiai szerződését – már nem kizárólag a taglétszám, hanem a szolgáltatás, illetve annak igénybevétele jelentheti a szervezeti legitimitást és a társadalmi hatást. S így válik a táborkok ifjúsága a fesztiválok ifjúságává.

Irodalom

- Anheier, H. – Glasius, M. – Kaldor, M. (szerk.) (2004): Globális Civil társadalom I. Budapest: Typotex.
- Azzopardi, A. – Furlong, A. – Stalder, B. (2003): Sebezhető ifjúság - sebezhetőség az oktatásban, a munkavállalásban és a szabadidőben Európában – perspektívák, Belvedere. /www.ifjusagegito.hu/belvedere/sebezhetoseg.pdf
- Bauer, B. – Laki, L.– Szabó, A. (szerk.) (2001): Ifjúság2000 Gyorsjelentés. Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, Budapest.
- Bauer, B. – Szabó, A. (szerk.) (2005): Ifjúság 2004 Gyorsjelentés. Mobilitás, Budapest.
- Bauer, B. – Szabó, A. (szerk.) (2009): Ifjúság2008 Gyorsjelentés. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest.
- Demetrovics, Zs. – Paksi, B. – Dúll, A. (szerk.) (2009): Pláza, ifjúság, életmód. Egészséglélektani vizsgálatok a fiatalok körében, L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Beke, M. – Ditzendy, K. A. – Nagy, Á. (2004): Áttekintés az ifjúsági intézményrendszer állami és civil aspektusairól, Új Ifjúsági Szemle (2)4.
- Eurobarometer (2013a): Cultural access and participation. Special Survey 79.2. (399). http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_399_en.pdf
- Eurobarometer (2013b): Cyber security. Special Survey 79.4. (404).http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_404_en.pdf

21 A modern-posztmodern megkülönböztetésnek semmiképpen nincs értéktartalma, ne gondoljuk tehát, hogy a modern részvételi formákat el kéne felejteni, és helyettük kizárólagosan a posztmodern keretekben megvalósuló részvételi formákra kellene figyelni, vagy éppen fordítva: foggal-körömmel ragaszkodni a modern formákhoz. Egyfelől ugyanis szükség van azokra a szervezetekre, amelyek az igazgatás számára érthetően, sokszor az ő képükre formálva működnek, hiszen ezeken keresztül az önkormányzat, kormányzat, intézmények számára érthetőbben kommunikálható az ifjúsági vélemény és akarat, másfelől a mai társadalom gyorsabban alakul, a mai ifjúsági identitás komplexebb annál, mintsem hogy ezt a XX. századi lassú és adminisztratív keretek közé szorított világkép követni lenne képes.

- Eurobarometer (2013c): European Youth: participation in Democratic Life. Flash EB375. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_375_en.pdf
- Eurobarometer (2014a): European Youth. Flash EB408. http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_408_en.pdf
- Eurobarometer (2014b): Sport and physical activity. Special Survey 80.2. (412). http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_412_en.pdf
- Eurostat (2014): Eurostat adatbázisa. www.ec.europa.eu/eurostat
- Falussy, B. (2004): Az időfelhasználás metszetei. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Falussy, B. – Vukovich, Gy. (1996): Az idő mérlegén (1963–1993). In: Andorka, R. – Kolosi, T. – Vukovich, Gy. (szerk.) Társadalmi riport 1996. Budapest: TÁRKI, Századvég, 70-103.
- Hunyadi, Zs. (2005): Kulturálódási és szabadidő eltöltési szokások, életmód csoportok. Találkozások a kultúrával 7. kötet. Budapest, Magyar Művelődési Intézet.
- Huszár, Á. (2009): A kritikai elmélet rekonstrukciója. Újosztály-elméletek és civiltársadalom-elméletek a rendszerváltás időszakában. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Kárpáti, Á. (2010): A civil ifjúsági szektor és kapcsolatai. In Földi L.–Nagy Á. (szerk) Ifjúságügy, ifjúsági munka, ifjúsági szakma módszertani kézikönyv. Budapest: Mobilitás-Iszt-Új Mandátum.
- Kelly, J. R. (1982): Leisure, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Luksander, A. – Béres, D. – Huzdik, K. – Németh, E. (2014): A felsőoktatásban tanuló fiatalok pénzügyi kultúráját befolyásoló tényezők vizsgálata. Pénzügyi Szemle. (2)
- Nagy, Á. – Trencsényi, L. (2012): Szocializációs közegek a változó társadalomban. ISZT Alapítvány, Budapest.
- Nagy, Á. – Nizák, P. – Vercseg, I. (2014): Civil társadalom, nonprofit világ, Uisz Alapítvány, Budapest.
- Nagy, Á. – Bodor, T. – Domokos, T. – Schád, Lm (2014): Ifjúságügy, ISZT Alapítvány, Budapest.
- Nagy, Á. (2000): Civil a pályán? – az ifjúsági intézményrendszer struktúrái a rendszerváltás után: a civil részvétel, Politikatudományi Szemle, 1-2.
- Nagy, Á. (2013): Szabadidős tervek és tevékenységek, In: Székely, L. (szerk.) Magyar Ifjúság 2012, Tanulmánykötet, Kutatópont, Budapest.
- Nagy, Á. – Székely, L. (2008): Civil ifjúság-szervezetek, Új Ifjúsági Szemle 19-20.
- Oross, D. (2013): Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In: Nagy, Á. – Székely, L. (szerk.) Magyar Ifjúság 2012 – Tanulmánykötet. Budapest: Kutatópont. 283–315.
- Pekker, B. (2015): A pláza mint a XXI. század művelődési háza? Magyar Pedagógiai Társaság, Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar Gyermekművelődési Kutatócsoport, Szekszárd–Budapest.
- Pérez-Díaz, V. (1998): The public sphere and the European Civil Society, In: Alexander, J. C. (szerk.) Real Civil Societies Dilemmas of Institutionalization. London.
- Peterson, R. A. (1981): Measuring Culture, Leisure and Time Use. Annals of the American Academy of Political and Social Sciences 453.
- Schultze, Q. J. – Anker, R. M. – Braat, J. D. – Romanowski, W. D. – Worst, J. W. – Zuidervaart, L. (1991): Dancing in the dark: youth popular culture and electronic media, Grand Rapids, Michigan, William B. Eerdmans Publishing Company.
- Székely, L. (szerk.) (2013): Magyar Ifjúság 2012 – Tanulmánykötet, Kutatópont, Budapest.
- Trencsényi, I. – Trencsényi, L. (2006): utak és törések. Adalékok a magyar úttörőmozgalom történetéből, Új Helikon, Budapest.
- Trencsényi, L. (2007): Az iskola funkcióiról a nevelési intézmények történeti rendszertanában, In: Kiss, É. (szerk.) Pedagógián innen és túl, Pécs–Veszprém.
- Trencsényi, L. (2008): A gyermekművelődés is közügy – Adalékok a gyerekek kulturális környezetéről induló vitához. www.nk7.hu/nk7_fi_les/file/gyermekmuvelodesi_kozugy.pdf

- Trencsényi, L. (szerk) (2010): Magyar gyermek- és serdülőkori szervezetek a rendszerváltás idején. Mozgalompedagógiai füzetek, 1. Magyar pedagógiai társaság, Budapest.
- Trencsényi, L. (2014): A gyermek mint civil. In: Impakt faktor – neveléstudományi tanulmányok 1974-2014, Fapadoskönyv, Budapest.
- Veblen, T. (1975): A dologtalan osztály elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Vitányi, I. (1995): Szabadidő és társadalmi átalakulás, in Társadalmi idő- szabadidő, a szabadidő új problémái a mai társadalomban, Magyar Szabadidő Társaság.
- Vitányi, I. (1993): Szabadidő és társadalmi átalakulás. In. Falussy, B. (szerk.) Társadalmi idő – szabadidő. Magyar Szabadidő Társaság, Budapest 382-386.
- Vitányi, I. (2006): A magyar kultúra esélyei – kultúra, életmód, társadalom. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest.
- Wiesand, J. A. (2000): North Rhine-Westphalia's Culture Industries Reports and their European Dimensions. Cultural Industries in Europe. Proceedings of the European Congress of Experts held under the German Presidency of European Union. Ministry of Economics and Business, North Rhine-Westphalia, Düsseldorf.